

REJTETT GENERÁCIÓK?

*A hímvarsejt-adományozás anonimitása és az apaság útvésztoi**

NAVRATYIL Zoltán
egyetemi docens (PPKE JÁK)

1. Bevezető gondolatok

2004 végén az Egyesült Államokban egy tizenöt éves fiú elküldte a saját genetikai mintáját egy online DNS-elemző szolgáltatónak, viszont nem – a hagyományos értelemben vett – családfáját szeretne volna felkutatni ezzel, hanem a genetikai apját, mivel asszisztált reprodukció útján, donor hímvarsejt felhasználásával fogant meg. A donor anonim módon adományozott ivarsejtet, így viszonylag csekély információ állt a fiú rendelkezésére. A szolgáltató összehasonlította a DNS mintáját más személyek DNS mintáival, s a kör egyre szűkült. Az internetes nyomozás végül sikerrel járt, a fiúnak mindössze tíz napon belül sikerült azonosítania a biológiai apját.¹

Az eset meglehetősen jelentős hatást gyakorolt más, hasonló úton fogant személyekre. Elszigetelt dologról lenne szó? Korántsem.² A jelenség akkoriban ugyan még szokatlan volt, mára azonban az otthoni és online DNS teszt (*direct-to-consumer DNA test*) már meglehetősen népszerű lett,³ több tízmillió felhasználó veszi igénybe ezt a szolgáltatást valamilyen módon világszerte.⁴

* A kézirat az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében jött létre.

¹ Alison MOTLUK: Anonymous Sperm Donor Traced on Internet. *NewsScientist.com*, November 3. 2005. <http://www.newsScientist.com/article.ns?id=mg18825244.200>

² Dawn R. SWINK – J. Brad REICH: Caveat Vendor: Potential Progeny, Paternity, and Product Liability Online. *Brigham Young University Law Review*, vol. 2007, no. 4. (2007) 857.

³ Anika SMITH: Meaning, Biology and Identity: The Rights of Children. *Catholic University Law Review*, vol. 69, no. 2. (2020) 374.

⁴ Morgan Catherine YORK: I Just Took a DNA Test – Turns out, I'm 100% Breaching My Donor Anonymity Contract: Direct-to-Consumer DNA Testing and Parental Medical-Decision-Making. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, vol. 28., no. 2. (2021) 297.

Az asszisztált reprodukciós technikáknak két fő formáját különböztethetjük meg, az anyatesten belüli és az anyatesten kívüli mesterséges megtermékenyítést.⁵ Abban az esetben, ha a szülő nem képes saját ivarsejtet szolgáltatni a folyamathoz, vagy azzal valamilyen rendellenességet örökítene át az utódra, akkor donor ivarsejt igénybevétele mellett dönthet. Donor hímvarsejt használható mind testen belüli és testen kívüli megtermékenyítéskor.

Sok ember számára a gyermekvállalás útja az asszisztált reprodukciós eljárások igénybevétele. Lehetséges, hogy a gyermeket nevelni szándékozó pár meddő, vagy azonos neműek párkapcsolatáról van szó, vagy egyedülálló személyekről. Ilyen esetekben – napjainkban – többek között az asszisztált reprodukció, illetve a donor ivarsejt igénybevétele nyújthat megoldást.⁶ Korábban a gyermekhez jutás egyetlen útja az örökbefogadás volt, mára azonban kétségtelenül az asszisztált reprodukció valamely formája élvez prioritást, hiszen ilyenkor létrejöhet a várandósság is a gyermekkel, aki néhány kivételtől eltekintve vagy mindkét, vagy részben az egyik szülő genetikai adottságait hordozza.⁷ Az asszisztált reprodukciós technikák igénybevétele akár egyetlen gyermek vállalásának a kívánalma az egész világot is behálózhatja: a petesejt származhat Mexikóból, a hímvarsejt Dániából, a béranya Ukrajnából, a lehetőségek szinte végtelenek.⁸ Ugyanakkor az is igaz, hogy nem minden ország jogi szabályozása kerülhető meg az ún. ‘reprodukciós turizmus’ által.

Mesterséges úton is keletkezhet tehát apaság, s ez igaz az apaságnak mind a biológiai, mind pedig a jogi formájára, de ezeken a kategóriákon belül is egy-egy külön forma, modell alakulhat ki, amelyeket külön fogalmakkal is lehet illetni, mint például a szociális-nevelő apa, a *de facto* apa, akik jogi elismerésben is részesülhetnek, szülői jogokkal és kötelezettségekkel. Az asszisztált reprodukciós technikák kialakulásával és fejlődésével az apaság mint szülőség egységes felfogása gyakran darabjaira hullik, egyes töredékek alkotják az egészet.⁹ Valójában a hagyományos család leszármazási rendje ilyenkor nem érvényesül, ez a hagyományos értelemben vett család és szülőség újabb identitáselemét érinti.¹⁰

⁵ Az eljárás igen korán felvetette a spermiumok fagyasztva tárolásának, mélyhűtésének kérdését is, saját vagy donor ivarsejtek megőrzése céljából. A kereskedelmi alapon jogszerűen működő spermabankok már az 1970-es években megalakultak, az első az Egyesült Államokban, Minnesota államban, hazánkban pedig a hatvanas évek végétől működik spermabank. Joshua GREENFIELD: *Dad Was Born A Thousand Years Ago? An Examination of Post-Mortem Conception and Inheritance with a Focus on the Rule against Perpetuities*. *Minnesota Journal of Law, Science & Technology*, vol. 8., no. 1. (2007) 280.; Debora L. SPAR: *The Baby Business: How Money, Science, and Politics Drive the Commerce of Conception*. Boston, Harvard Business School Press, 2006. 35.

⁶ Naomi CAHN: *Do Tell! The Rights of Donor-Conceived Offspring*. *Hoftra Law Review*, vol. 42., no. 4. (2014) 1080.

⁷ Erwin DEUTSCH: *Medizinrecht*. (4. Auflage) Berlin, Springer, 1999. 307.

⁸ YORK i. m. 301.

⁹ Alice MARGARIA: *The Construction of Fatherhood the Jurisprudence of the European Court of Human Rights*. Cambridge, Cambridge University Press, 2019. 15.

¹⁰ FRIVALDSZKY János: Szempontok a családvédelmi törvény értékeléséhez. *Iustum Aequum Salutare*, 2021/2. 59.

A hímivarsejt-adományozás egy viszonylag egyszerű, és könnyen elérhető eljárás a meddőség bizonyos formája esetén, mégis vannak azért etikailag és jogilag vitatott kérdések ezen a területen, amelyek közül az egyik, hogy a donáció számos országban anonim formában történik. Az online donorkereső programok segítségével a 'tökéletes' donor kiválasztása, a donor ilyen-olyan tulajdonságai, külső és belső karaktere részletes megjelenést kaphatnak – különös tekintettel igaz ez az Egyesült Államokban –, de személyazonossága gyakran rejtve marad a recipiens szülő, illetve a később születendő gyermek számára, akkor is, ha esetleg a gyermek biológiai származását meg szeretné ismerni.¹¹

2. Anonimitás és a spermadonorok csoportosításának módja

A hímivarsejt-adományozás anonim formája jogilag az 1970-es évek elején lett intézményesítve, elsőként Franciaországban 1973-ban, amely európai szinten az 1980-as évek közepéig tartott.¹² Jelenleg is sok országban anonim formában történik, ami azt jelenti, hogy a donor személyazonossága a recipiens és a születendő gyermek előtt rejtve maradhat. Ennek legfőbb indoka általában az, vagy az volt, hogy egy esetleges későbbi kapcsolatfelvétel a donor és a gyermek között hátrányosan befolyásolná mindkét oldalon a családi életet.

2.1. Teljes anonimitás az online térben?

A teljes anonimitás azonban mára megkérdőjelezhetővé vált, s számos ország jogi szabályozása lehetővé tette a gyermek számára, hogy nagykorúságának elérését követően a donor személyazonosításra alkalmas adatait is megismerje.¹³

Lehet-e egyáltalán jogilag minden esetben anonimitást garantálni a donornak?

2018-ban egy anya, akinek gyermeke donor hímivarsejtből fogant, igénybe vette a *23andMe.com* otthoni online DNS teszt szolgáltatását, és sikeresen kapcsolatba lépett a donor anyjával (gyermeke biológiai nagyanyjával). Ezek után a spermabanktól kapott egy levelet, melyben az intézmény szerződészegésre hivatkozott, amiért az anya megpróbálta kideríteni a donor személyét.¹⁴

Egy másik esetben a férfi adományozásra szánta el magát, ezért kivizsgáltatta a hímivarsejtjeit egy spermabankkal, azonban az adományozás tekintetében meggondolta magát. Az intézménynek meg kellett volna semmisítenie az ivarsejteket, de nem ez történt. Évekkel később a férfi testvére egy rokonára bukkant az *Ancestry.com* oldalon,

¹¹ Tanvee SINHA: Creating Boundaries in the Sperm Donation Industry: A Study of Bioethical Qualifiers in the Donation of Human Sperm. *Intersect*, vol. 14., no. 2. (2021) 3.

¹² Ilke TURKMENDAG – Robert DINGWALL – Thérèse MURPHY: The Removal of Donor Anonymity in the UK: the Silencing of Claims by Would-be Parents. *International Journal of Law, Policy and the Family*, vol. 22. (2008) 283.

¹³ Agneta Skoog SVANBERG – Gunilla SYDSJÖ – Claudia LAMPIC: Psychosocial Aspects of Identity-release Gamete Donation – Perspectives of Donors, Recipients, and Offspring. *Uppsala Journal of Medical Sciences*, vol. 125., no. 2. (2020) 175.

¹⁴ YORK i. m. 293–295.

kapcsolatba léptek egymással, és kiderült, hogy a rokon biológiai apja az a férfi, aki kilenc évvel ezt megelőzően ivarsejtmintát adott a spermabanknak. A gyermek DNS mintáját az anyja töltötte fel az oldalra annak érdekében, hogy egészségügyi információkat próbáljon szerezni a gyermek felmenőiről.¹⁵

A 'direct-to-consumer' online DNS tesztekkel könnyedén kijátszhatók azok az előírások, amelyek a donor anonimitását szolgálják, és nehezen védhető – különösen az Egyesült Államokban – az egészségügyi szolgáltatók részéről az anonimitás ígérete. Jelenleg számos honlap létezik világszerte, amely segítségével többek között donor ivarsejtből fogant gyermekek elkezdtek az interneten – például a már említett *Myheritage.com*, *23andMe.com*, *Ancestry.com* oldalakon – kutatni biológiai származásukat, felmenőiket, illetve féltestvéreiket, azaz a 'rejtett generációkat'.¹⁶ Nem túl magas ár ellenében az ilyen jellegű szolgáltatást nyújtó szervezetek küldenek a felhasználónak egy DNS tesztkészletet.¹⁷ A felhasználó többnyire a nyálából vesz mintát, amelyet viszsza küld, a szolgáltató által a minta elemzésre kerül, majd az eredményt a felhasználó feltöltheti a szervezet oldalára, és megnézheti, hogy más felhasználók feltöltött eredményeivel mennyiben mutat egyezést.¹⁸

Nem vitás, hogy az internet világa új utakat nyitott meg a hímivarsajtek adományozása szempontjából, ahogy látható lesz, akár – bármilyen furcsán is hangzik – egy otthoni, anyatesten belüli 'homemade', 'házi', de hangsúlyozottan 'művi' megtermékenyítés is történhet az internet adta lehetőségekből fakadóan bizonyos esetekben,¹⁹ s ekkor az anonimitásról már aligha beszélhetünk.

2.2. A hímivarsejtet adományozó donorok csoportjai

Teoretikusan a donorok között négyféle kategóriát lehet megkülönböztetni: *anonim* donor; nem anonim, hanem *ismert* donor, *azonosítható* donor, valamint az ún. '*privát*' donor.

- (1) *Anonim* donor az, akiről a recipiensnek és családjának semmiféle személyazonosításra alkalmas adat nem áll rendelkezésére.
- (2) A nem-anonim, *ismert (known)* donor személye, ahogy az elnevezése is mutatja, ismert a recipiens (és vagy a családja) előtt, leginkább egy családtag, egy barát, s akár a későbbiek során kapcsolatot is kialakíthatnak a gyermekkel. Ezt nevezhetjük 'nyílt' adományozásnak is.

¹⁵ Branzell v. California Cryobank LLC, No. 2:19-cv-10745 (C.D. Cal. Dec. 19, 2019). Az ügy peren kívüli egyezséggel zárult.

¹⁶ Jill L. MARON: A Hidden Generation: Offspring from Sperm Donation in an Era of Medical Paternalism. *Clinical Therapeutics*, vol. 42., no. 11. (2020) 2119.

¹⁷ Az ár általában 100–200 USD. Ld. pl. <https://www.23andme.com/compare-dna-tests/>

¹⁸ Az ilyen jellegű DNS-tesztelésnek nem csak a donor ivarsejt felhasználásával való fogantatás miatt van jelentősége, hanem egyéb egészségügyi szempontokból, például genetikai kockázatok feltárása céljából is.

¹⁹ Joyce HARPER – Emily JACKSON – Laura SPOELSTRA-WITJENS – Dan REISEL: Using an Introduction Website to Start a Family: Implications for Users and Health Practitioners. *Reproductive Biomedicine & Society Online*, vol. 4. (2017) 13.

- (3) A harmadik kategória az előző kettő közötti átmenet, az *azonosítható (identifiable)* donor, akinek a személye nem ismert a recipiens előtt, azaz az adományozás anonim módon történt, de a gyermek bizonyos életévének betöltése után megismerheti a donor személyazonosságát is, amennyiben igényt tart erre a lehetőségre.²⁰

A fent említett mindhárom csoport tekintetében a közös vonás, hogy az asszisztált reprodukciós eljárás egészségügyi intézményben, orvosi közreműködéssel történik. Továbbá a gyermek családi jogállására, a jogi apai státuszra a jogalkotók adekvát szabályozást adnak.

- (4) Negyedik csoportként megemlítenők az ún. ‘privát’ spermadonorok. Ebben az esetben a donor személye mindenképpen ismert, nem anonim módon kerül sor az adományozásra a második kategóriához hasonlóan. A fő különbség, hogy az anyatesten belüli ‘művi’ megtermékenyítés egészségügyi szolgáltató közreműködése nélkül történik. Ennek következménye, hogy az apai – a jogi apai – státusz gyakran kérdésessé válik.

Az Egyesült Államokban körülbelül a spermabankok fele kínál olyan lehetőséget, amely a donor személyazonosságának későbbi megismerésével járhat a gyermek részéről,²¹ azonban ez – ahogy majd kifejtésre kerül – csupán lehetőség, és nem jogi kötelezettség. A donor adatai megismerhetők több európai országban is, de anélkül, hogy az apaság véelmét ez érintené.²²

Európában Svédország volt az első, ahol 1985-ben jogilag is megszüntették a hímivarsejt adományozásának anonimitását, tulajdonképpen a gyermek érdekére tekintettel, aki, ha szeretné, megismerheti biológiai származását, hasonlóan az örökbefogadás kapcsán elfogadott szabályozáshoz.²³ Tartottak ugyan attól, hogy az adományozási hajlandóság visszaesik, amely rövid ideig be is következett, de utána egyre növekvő tendenciát kezdett mutatni, és visszaállt az eredeti szintre,²⁴ amelyet különböző marketing eszközökkel sikerült elérni.²⁵

A 90-es években Ausztria, Németország, Svájc, Norvégia, Hollandia is hasonló szabályozást fogadott el, majd nem sokkal később Anglia, Finnország, Ausztrália két szövetségi állama, Új-Zéland és Kanada is lebontotta az anonimitás megőrzésének le-

²⁰ SWINK i. m. 856–857.

²¹ Laura HALCOMB: Who Counts as Family? Gamete Donation and the Construction of Family Forms in Medical Markets. *Journal of Family Issues*, vol. 41., no. 6. (2020) 844.

²² Gaia BERNSTEIN: Regulating Reproductive Technologies: Timing, Uncertainty, and Donor Anonymity. *Boston University Law Review*, vol. 90., 2010. 1205–1206.; OBERFRANK Ferenc: A biomedicinális etika és az emberi jogok: európai helyzetkép. *Acta Humana*, 1996/25. 14.; SÁNDOR Judit: A humán reprodukciós orvosi eljárások jogi szabályozásáról. *Acta Humana*, 1996/25. 34.

²³ Michelle DENNISON: Revealing Your Sources: The Case for Non-Anonymous Gamete Donation. *Journal of Law and Health*, vol. 21., no. 1. (2008) 8.

²⁴ Lauren GILL: Who’s Your Daddy: Defining Paternity Rights in the Context of Free, Private Sperm Donation. *William & Mary Law Review*, vol. 54., no. 5. (2013) 1728.

²⁵ Naomi CAHN: The New Kinship. *The Georgetown Law Journal*, vol. 100. (2012) 168–169.

hetőségét.²⁶ Ezen országok esetében is elmondható, hogy az anonimitás kizárása után az adományozási hajlandóság csökkent, de később szintén elkezdett visszaállni az eredeti szintre.²⁷

3. A jogi szabályozás irányai az anonimitás és az apaság tekintetében

Az anonim hímivarsejt-adományozás jogi szabályozására vonatkozóan Európában alapvetően ötféle rendszert lehet elkülöníteni.²⁸ E rendszerek fő ismerteve, hogy többé-kevésbé szabályozott körülményeket teremtenek, amely a gyakorlatban nem feltétlenül jelenti azt, hogy tökéletes szabályozási modellekről lenne szó.

- (1) A donorról *semmiféle adat* nem igényelhető, vagy a jogi szabályozás nem szól erről. Ez a rendszer érvényesül például Olaszországban, ahol a jogi szabályozás nem ad kifejezett felhatalmazást ezen adatok igénylésére.
- (2) A donorra vonatkozó *bizonyos adatok* megismerhetők, de semmiféle személyazonosításra alkalmas adat nem igényelhető. A kivételek közé tartoznak legfőképpen a donor egészségügyi adatai, amelyekre a gyermeknek szüksége lehet genetikailag öröklődő megbetegedések kórlefolyásának tisztázása, állapotfelmérés, betegség megelőzése céljából. E rendszer érvényesül például Magyarországon, valamint Görögországban, Lengyelországban, Észtországban.
- (3) A donorra vonatkozó *bizonyos adatok* személyazonosításra alkalmatlan módon megismerhetők, de *szűkkörű kivétel* lehetővé teszi a donor személyének azonosítását is. Ezt a megoldást Spanyolország jogalkotója vezette be, a szűkkörű kivétel itt, ha a gyermek élete vagy egészsége veszélyben van, vagy ha büntetőeljárás során az adatok megismerése szükséges.
- (4) A donorra vonatkozó adatok személyazonosításra alkalmatlan módon megismerhetők, a *személyazonosításra alkalmas* adatok a donor döntése alapján tárhatók fel. Például Hollandiában a gyermek kérelmezheti a donor személyazonosításra alkalmas adatainak felfedését is, de ehhez a donornak írásban hozzá kell járulnia, és a kérelem csak akkor tagadható meg, ha ehhez a donornak kifejezetten komoly érdeke fűződik. Azaz a gyermek és a donor érdekét kell összemérni, és csak rendkívüli esetben tagadható meg a személyazonosításra alkalmas adatok kiadása.
- (5) Végül az ötödik rendszer, ahol a donorra vonatkozó *bármilyen adat* jogszabályi rendelkezés alapján megismerhető; például Ausztriában vagy Németországban.

²⁶ DENNISON i. m. 9.; MÓNICA CORREIA – GUILHERMINA REGO – RUI NUNES: The Right to Be Forgotten versus the Right to Disclosure of Gamete Donors' ID. *Acta Bioethica*, vol. 27., no. 1. (2021) 370.

²⁷ CAHN (2012) i. m. 420.

²⁸ Rafal LUKASIEWICZ: The Scope of Donor-Conceived Person's Right to Access Information about the Gamete Donor in Europe – A Comparative Review. *Journal of Politics and Law*, vol. 13., no. 4. (2020) 90–92.; C. CALHAZ-JORGE et. al.: Survey on ART and IUI: Legislation, Regulation, Funding and Registries in European Countries. *Human Reproduction Open*, no. 1. (2020) 9. Supplementary Table SII.

Az ötféle rendszer között lehetnek átmenetek, illetve a jogi szabályozás alapján ezek kombinációja is létezik:²⁹

- (1) ‘Háromutas’ megoldás: Ezekben az országokban lehetőség van anonim módon, a későbbiek során azonosítható módon, és nem-anonim (ismert) módon is adományozni. Ide tartozik például Izland.
- (2) ‘Kétutas’ megoldás: Az e rendszert követő országokban két lehetőség van. Anonim és nem-anonim (ismert) módon történhet az adományozás, például Belgiumban vagy Ukrajnában. Illetőleg a későbbiek során azonosítható vagy nem-anonim (ismert) módon kerülhet sor a donációra, például Angliában vagy Svédországban.
- (3) ‘Egyutas’ megoldás: A jogalkotó egyfajta adományozási lehetőséget tesz lehetővé. Például Magyarországon vagy Lengyelországban kizárólag anonim formában lehetséges a hímvarsejt-adományozás; Portugáliában vagy Horvátországban pedig kizárólag a későbbiek során azonosítható módon.

3.1. Szabályozott körülmények és repedések a szabályozáson: Magyarország

Magyarországon a hímvarsejt adományozása és felhasználása a jogszabályi környezetből fakadóan jelenleg kizárólag anonim módon történhet. Ez levezethető az egészségügyi törvény vonatkozó rendelkezéseiből. Tehát konkrétan az egészségügyi szolgáltató által kezelt, a donor nevére és lakcímére vonatkozó adat nem, bármely egyéb adat – személyazonosításra alkalmatlan módon – az így fogant gyermek által megismerhető gyakoriságának elérését követően.³⁰ S e rendelkezésekből az is levezethető, hogy maga az anya előtt is ismeretlen kell maradjon a donor, számára is csupán ugyanezek az adatok szolgáltatathatók ki.

Ezzel a szabályozással hazánk – ellentétben számos európai országgal – az egyesült államokbeli megoldáshoz áll közel, ahol az adományozás gyakran szintén anonim formában történik (ugyanakkor ott lehetőség van a ‘privát’, nyílt adományozásra is ismert donor által, és a szabályozás is töredékes, ezért az összehasonlítás nehéz³¹).

Megjegyzendő, hogy hazánkban az anonimitás kétarcú jelenség. A petesejtek donációja is sokáig csak anonim módon történhetett, a gyakorlatban azonban az egy megoldhatatlan problémát vetett fel, ugyanis anyatesten kívüli művi megtermékenyítés során össze kellett hangolni a donor és a recipiens ciklusát, ami szükségképpen azonos egészségügyi intézményben azonos idejű fizikai jelenlétet jelentett, azaz ebben az esetben nem feltétlenül ‘véletlenszerűen’ ismerhette meg a recipiens a donor személyét. Ebből adódóan a jogalkotó úgy módosította az egészségügyi törvényt, hogy a petesejt adományozásának bizonyos esetekben már nem feltétele az anonimitás, a jogszabály

²⁹ Uo.; ld. még Barbara PRELOZNIJAK: Modern Challenges in the Implementation of the Child’s Right to Know His Origin. *EU and Comparative Law Issues and Challenges*. Series 4 (2020) 1185.

³⁰ 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről (a továbbiakban: Eütv.) 179. § (1); 172. § (1)–(3). A recipiens megismerheti például a donor hajszínét, szemszínét, testmagasságát, testsúlyát, vércsoportját, nemzeti-ségét, az adományozás során végzett orvosi vizsgálatait.

³¹ I. Glenn COHEN – Travis G. COAN: Can You Buy Sperm Donor Identification; An Experiment. *Journal of Empirical Legal Studies*, vol. 10., no. 4. (2013) 2.

kiterjesztette a petesejt-adományozás lehetőségét bizonyos hozzátartozók, illetve rokonok közötti donációra is, valamint e személyi körön kívül eső, a donor által meghatározott recipiens számára történő adományozásra is.³² Az orvostudomány ugyanakkor – már a jogszabályi módosítást követően – kifejlesztette az ún. vitrifikációs eljárást, ami gyakorlatilag a petesejteknek a mélyfagyasztását, fagyasztva tárolását jelenti. Ez a hímivarsejtek mélyhűtésével ellentétben sokáig nem létezett (illetve eredményessége csekély volt) biológiai okok miatt. Jelenleg azonban már alkalmazzák, azaz ilyenkor a törvény főszabálya – az anonimitás – az irányadó petesejt-adományozás esetén is, a szűk körű kivételeket leszámítva.

Hazánkban a gyermek családi jogállása, az apaság donor hímivarsejt felhasználásakor egyértelműen szabályozott, azt elsőként a házasságon alapuló apasági vélelem dönti el; ha ez nem áll fenn, akkor azt a férfit kell apának tekinteni, aki az anyával – különösenmű élettársi kapcsolatuk fennállása alatt – asszisztált reprodukciós eljárásban vett részt, és a származás a reprodukciós eljárás következménye.³³ A Ptk. tiszta helyzetet teremt, mert egyrészt külön apasági vélelmet fogalmaz meg élettársak tekintetében az asszisztált reprodukciós eljárásra vonatkozóan, továbbá az apaság vélelmét csak abban az esetben lehet megtámadni, ha a reprodukciós eljáráshoz az anya férje vagy élettársa nem adta hozzájárulását, egyéb esetben nem, ezen túlmenően pedig a donor apaságának a megállapítását a jogszabály egyértelműen kizárja.³⁴

Kérdésként merülhet fel, hogy mi történjék Magyarországon a fent említett ‘privát’, azaz egészségügyi szolgáltató közreműködése nélkül történő, ‘homemade’ művi megtermékenyítés esetén. Az egészségügyi törvény szerint asszisztált reprodukciós eljárás-hoz ivarsejtet kizárólag – meghatározott feltételeknek megfelelő – egészségügyi szolgáltatónak lehet felajánlani, természetes személynek közvetlenül nem. Ebből levonható lenne olyan lehetséges következtetés, hogy a törvény hatálya a ‘privát’ donációra nem terjed ki.³⁵ Azaz, ha a felek megállapodnak ebben, szerződésük jogszabályba ütközik, így semmis. A lehetséges következtetésen túlmenően viszont, ha a ‘privát’ adományozás folyamányaként gyermek születik, akkor a gyermek tekintetében a hagyományos apasági vélelmek feltételei vizsgálандók. Az anya házassága esetén a házasságon alapuló vélelem beállhat; a reprodukciós eljáráson alapuló vélelem viszont nem; a ‘privát’ donor tehet apai elismerő nyilatkozatot; bíróság viszont nem állapíthatja meg a donorral szemben az apaságot, mivel ilyenkor – ugyan a származás megállapítható – nem történt a Ptk. szerint előírt nemi érintkezés, amelyből a gyermek származhatna.³⁶

Szólni szükséges arról, hogy a hímivarsejt-adományozás kötelező jellegű anonim rendszere egy alkotmányjogi-alapjogi kérdést is érinthet. Az anonim donáció előírásával a jogalkotót – mint korábban minden jogalkotót – az a jogpolitikai cél vezérelte, hogy a tradicionális családnak mint kollektív egységnek a védelmét asszisztált

³² Eütv. 171. § (4).

³³ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban: Ptk.) 4:99. § – 4:100. §.

³⁴ Ptk. 4:107. § (3); 4:103. § (5).

³⁵ Eütv. 171. § (2)–(2a). Lehetséges következtetés az is, hogy ellenkező esetben a hímivarsejt megszerzése jogellenes, amely a Btk. 175. § (1) bekezdésébe ütközik.

³⁶ NAVRATYIL Zoltán: Az apai jogállás egyes kérdései a Ptk.-ban. *Polgári Jog*, 2016/1. 5.

reprodukciós eljárást követően is fenntartsa. Ebből fakadóan az egészségügyi törvény szerint a gyermeknek csak ahhoz van joga, hogy a nagykorúságának elérését követően fogamzásának, születésének körülményeit a rendelkezésre bocsátható adatok körére kiterjedő módon megismerje.³⁷ Ezek az adatok személyazonosításra alkalmatlanok, tehát a gyermek genetikai szülőjének, a donornak a személyét – például nevét, lakcímét – nem ismerheti meg, még akkor sem, ha egyébként érdeklődne felőle.³⁸

A szabályozás alapján azonban adódik a lehetőség az Alkotmánybíróság egy 1991-es határozatában foglaltak átgondolására. (Maga az ügy egy alkotmányjogi panasz nyomán az apasági vélelmekkel foglalkozott, de az asszisztált reprodukción kívüli kontextusban.) Az Alkotmánybíróság kimondta, hogy alkotmányellenesek azok a szabályok, melyek sértik a gyermeknek családi jogállása, vérségi származása tisztázásával kapcsolatos alkotmányos jogát, mert ezzel elütik a gyermeket attól a legszemélyesebb jogától, hogy vérségi származását kiderítse. Rámutatott a Testület, hogy a vérségi származás kiderítése mindenkinek a legszemélyesebb joga, amely az általános személyiségi jog körébe tartozik. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az általános személyiségi jog részét képezi az önazonossághoz és önrendelkezéshez való jog is. Az önazonossághoz és önrendelkezéshez való jog pedig azt is magában foglalja, hogy mindenkinek a legszemélyesebb joga vérségi származását kideríteni, vérségi jogállását kétségbevonni vagy felkutatni.³⁹ A gyermek vérségi származása kiderítéséhez való jogának *elvonása* az Alkotmánybíróság jogértelmezése szerint tehát alkotmányellenes.

A határozat alapján analógia vonható az asszisztált reprodukciós eljárások során előírt anonim adományozással. A vérségi származás kiderítéséhez fűződő jogot a törvény nem csupán korlátozza, hanem teljes egészében elvonja. A gyermek individuális alapjogai felőli mérlegelés sem maradhat figyelmen kívül, aki – amennyiben tudomást szerez fogantatásának körülményeiről – felnővén 'fiktív' szülőkkel szembesül, s felmerül az ily módon születő gyermek 'genetikai identitászavarának' veszélye.

3.2. Szabályozott körülmények és útkeresés a szabályozásban: Németország

A német jogi szabályozás az asszisztált reprodukció, és azon belül az anonimitás kérdése tekintetében viszonylag hosszú és európai szinten is speciális utat járt be.

A jogalkotó 1990-ben fogadta el az embrió védelméről szóló törvényt (*Embryonenschutzgesetz*), ami szabályozza az asszisztált reprodukciós technikákat. Alapvető jellemzője, hogy inkább büntetőjogi szempontból közelít a kérdéshez, az egyes büntetendő cselekményekből indul ki, amelyek alól bizonyos esetekben kivé-

³⁷ Eütv. 179. § (1). Fontos megjegyezni – mivel a későbbiek során lesz még róla szó –, hogy ezt a tájékoztatást a gyermek vér szerinti szülője, illetőleg a nagykorúságának elérését közvetlenül megelőzően törvényes képviselőjének minősülő személy jogosult megadni.

³⁸ Eütv. 179. § (1)–(2) bek. és 172. §.

³⁹ 57/1991. (XI. 8.) AB határozat, IV.4.

teleket biztosít. A törvényen kívül az asszisztált reprodukció szabályozásában fontos szerepet töltenek be a Szövetségi Orvosi Kamara (*Bundesärztekammer*) irányelvei.⁴⁰

A német megoldás érdekessége, hogy a törvény a petesejt adományozását – akkor is, ha teljesen altruisztikus szándékból történik – kifejezetten kizárja. Ennek oka kulturális gyökerekből eredeztethető, jöllehet a hímvarsejt adományozása megengedett. A jogirodalom rámutat, hogy a petesejt adományozásának tilalma tradicionális okokból az ún. megosztott anyaság, tehát a genetikai és a szülőanyai mivolt elkülönülésének kíván gátat szabni.⁴¹

A spermadonor igénybevételével született gyermek esetében az apaság sokáig a hagyományos polgári jogi keretbe illeszkedett, ebből fakadóan fel sem merülhetett az anonim módon történő donáció.

A *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB) szerint három esetkör volt lehetséges az asszisztált reprodukcióra vetítve. Ha az anya házasságban élt a művi megtermékenyítés igénybevételekor, automatikusan az ő férje lett az apa. Ha az anya élettársi viszonyban élt a férfivel, akkor a gyermek születése után neki apai elismerő nyilatkozatot kell tennie ahhoz, hogy jogilag apai státusza legyen, s ez igaz volt akkor is, ha nem donor hímvarsejtet vettek a szülők igénybe. Lehetséges volt továbbá az apaság bírói megállapítása is, amely kizárólag a genetikai származás tényére volt alapozott (függetlenül attól, hogy természetes vagy mesterséges úton fogant-e a gyermek).⁴²

Következésképpen Németországban korábban soha nem voltak olyan rendelkezések, amelyek kifejezetten az asszisztált reprodukcióra vonatkozóan rendezték volna a családi jogállást, s amelyek – más államokhoz hasonlóan – rögzítették volna, hogy például élettársi kapcsolat esetén az a gyermek apja, aki az anyával az eljárásban részt vett, aki az eljárás lefolytatásához hozzájárult. Csupán annyit mondott a törvény a donor igénybevétele kapcsán, hogy az asszisztált reprodukcióban részt vevő apa – házastárs vagy élettárs – és az anya nem vitathatják az apasági vélelmet.⁴³

Az apasági vélelmet érintő szabályok a jelenleg hatályos BGB-ben is alapesetben ugyanezek, de a német jogalkotó a 2010-es évek végén szabályozásbeli módosításokat hajtott végre, amelyek érintették a BGB-t is, illetve külön jogszabály is született.

A korábbi szabályozást támasztotta alá a *Bundesverfassungsgerichtshof* (BVerfG) egy 1989-es döntése is, melynek megállapításai Németországban közvetlenül kiterjedtek a hímvarsejt-adományozás anonimitásának tilalmára. A határozatban a német testület kimondta, hogy mindenkinek alapvető joga van genetikai származását megismerni, e jogosultság az emberi méltóságból eredeztethető.⁴⁴ Mivel csak a hímvarsejt

⁴⁰ Bundesärztekammer: (Muster-)Richtlinie zur Durchführung der assistierten Reproduktion, Novelle 2006. *Deutsches Ärzteblatt*, 2006/20.; Richtlinie zur Entnahme und Übertragung von menschlichen Keimzellen im Rahmen der assistierten Reproduktion. *Deutsches Ärzteblatt*, 11. 05. 2018.

⁴¹ H. HEPP – K. DIEDRICH: Richtlinien zur Durchführung der assistierten Reproduktion des Wissenschaftlichen Beirates der Bundesärztekammer – klinische, ethische und rechtliche Aspekte. In: R. FELDERBAUM – K. BÜHLER – H. VAN DER VEN (Hrsg.): *Das deutsche IVF-Register 1996–2006*. Heidelberg, Springer, 2007. 26.

⁴² Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) § 1592.

⁴³ BGB § 1600 (4).

⁴⁴ BVerfGE 79, 256 (1989).

donációja megengedett német területen, ekkor a donor hozzá kell járuljon ahhoz, hogy adatait később a gyermek megismerheti, s mind a donort, mind a szülőket erről az esetről tájékoztatni kell.⁴⁵ Mindez a BGB fent említett korábbi szabályozása alapján azzal járt együtt, hogy a gyermek jogosult volt megtámadni az apaság vélelmét is – a tudomásszerzéstől, illetve 18. életéve betöltésétől számított két éves határidőn belül –, hiszen az apaság a törvény szerint házasság, apasági elismerő nyilatkozat vagy bírósági megállapítás alapján állhatott fenn. Ha pedig az apaság vélelme sikeresen megdőlt, a gyermek kérhette annak megállapítását, hogy a donor jogilag az apja, s ekkor a donor oldalán a szülőséggel járó jogkövetkezmények, jogok és kötelezettségek minden további nélkül(?) beálltak.

Abban viszont nem nyújtott eligazítást jogszabály, hogy honnan szerezze a gyermek tudomást fogantatásának körülményeiről, ha a szülők nem árulják el neki. Ha viszont közli vele, akkor a gyermek elvileg az egészségügyi intézménytől igényelhetette a donor személyazonosításra alkalmas adatait.⁴⁶ Viszont a származás megismerésének sokáig akadályát jelentette, hogy a donor adatait az egészségügyi intézmény tíz évig volt csupán köteles őrizni, így a gyermeknek 18. életéve betöltésekor már nem álltak azok rendelkezésre.

A jogszabályi környezet azonban megváltozott a származás kiderítéséhez fűződő jog javára. Ennek egyik állomása volt, hogy a donor adatainak megőrzésére vonatkozó tíz éves határidőt 2007-ben módosította a jogalkotó harminc évre,⁴⁷ majd 2017-ben százötven évre.⁴⁸ A jogalkotó a gyermek genetikai származásához fűződő érdekét a donor anonimitáshoz kapcsolódó érdeke fölé helyezte. Ezzel tehát nem csupán az elvi lehetőség adott a donor személyazonosságának megismerésére, hanem az adatok őrzésére vonatkozó előírással annak gyakorlati lehetősége is megvalósult.

A BGB 2008-ban történt módosítása tovább árnyalja a képet. Az asszisztált reprodukcióra vetítve a módosítás azt jelenti, hogy a gyermek az apasági vélelem megtámadásán kívül – határidő nélkül – kérheti a bíróságtól a származásának megállapítását genetikai vizsgálat alapján, s e vizsgálat túrésére a vélelmezett apát kötelezni lehet. E jogintézmény érdekessége, hogy kizárólag személyiségi jogokra helyezi a hangsúlyt, s jogkövetkezménye nincsen, tehát a fennálló apasági vélelmet nem érinti.⁴⁹ 2018-tól pedig a BGB már kifejezetten kizárja, hogy a donor férfival szemben megállapítható legyen az apaság, és a törvény szerint apa (illetve anya) sem támadhatja meg a fenn-

⁴⁵ Eva Maria K. RÜTZ: *Heterologe Insemination – Die rechtliche Stellung des Samenspenders*. Berlin, Springer, 2008. 2.

⁴⁶ RÜTZ i. m. 158.

⁴⁷ Transplantationsgesetz § 15 Abs. 2.

⁴⁸ Gesetz zur Errichtung eines Samenspenderregisters und zur Regelung der Auskunfterteilung über den Spender nach heterologer Verwendung von Samen (Samenspenderregistergesetz – SaRegG) § 8.

⁴⁹ BGB § 1598a. Eredetileg azon elképzelés állt a módosítás mögött, hogy egyes férfiak ugyan nem kívánják vitatni apai mivoltukat, de biztosak szeretnének lenni a gyermek származását illetően. Tobias HELMS: Familienrechtliche Grundlagen. In: Gunnar DUTTGE et al. (Hg.): *Heterologe Insemination: Aktuelle Lage und Reformbedarf aus interdisziplinärer Perspektive*. Göttingen, Universitätsverlag, 2010. 44.

álló apasági vélelmet, ha az asszisztált reprodukciós eljáráshoz a törvény szerinti apa hozzájárult.⁵⁰

A folyamat részeként továbbá 2017-ben a német jogalkotó elfogadott egy törvényt a hímivarsejt-donorok állami nyilvántartásáról,⁵¹ amelynek kifejezett célja, hogy a gyermek a származását pontosan megismerhesse, kideríthesse. A gyermek 16. életévének betöltését követően igényelhet adatot a törvény által nevesített állami szervtől (*Deutschen Institut für Medizinische Dokumentation und Information*), ezen életkor betöltése előtt pedig a szülő mint törvényes képviselő teheti meg. (A törvény hatálybalépése előtti adományozás esetén az adott egészségügyi intézmény köteles adatot szolgáltatni.)

Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a jogszabályi változásoknak nincs visszaható hatályuk, azaz azok 2018-tól érvényesülnek.

Érdekesség ugyanakkor, hogy a *Bundesgerichtshof* (BGH) egy 2015-ben hozott döntése kizárja, hogy a donorra vonatkozó bármiféle információhoz való hozzáférést a gyermek életkorától tegyék függővé, tehát életkortól függetlenül bármikor igényelheti a gyermek (vagy törvényes képviselője) a donor személyazonosságának megismerését is.⁵²

Azt is meg kell említeni, hogy a jogszabály az államilag szabályozott, egészségügyi intézmény közreműködésével történő asszisztált reprodukcióra vonatkozik, a ‘privát’, ismert adományozásra nem. Ezekben az esetekben a donorral szemben továbbra is megállapítható az apaság akkor is, ha a férfi nem akarja, de akkor is, ha szeretne jogilag apává válni, és az apai státusz nincs betöltve.⁵³

Érdeemes megfigyelni az anonimitással összefüggő apai státusz kizárásával egyidejűleg annak inverz jelenségét is, amikor a férfi apai státuszt kíván nyerni valamilyen módon. Az Európai Emberi Jogi Bíróság 2011-ben az *Anayo v. Germany* ügyben⁵⁴ – amelyben nem hímivarsejt adományozásáról és donoranonimitásról, hanem házasságon kívül született gyerekekről volt szó – a testület kimondta, hogy a biológiai apát nem lehet teljes mértékben elzárni attól, hogy szerepet játsszon a gyermek életében, ugyanakkor ez nem jelenti egyúttal azt, hogy a biológiai apa jogilag is törvényes apává válhat. A német jogalkotó beiktatott egy rendelkezést a BGB-be, mely alapján a biológiai apa kérhet tájékoztatást, igényelhet információkat a gyerekekről, és akár kapcsolatot is tarthat vele, ha ez a gyermek érdekét szolgálja.⁵⁵ Ezzel bizonyos mértékben a német jogalkotó ‘megkettőzte’ az apaságot, egyfelől létezhet egy törvényes apa, jogokkal és

⁵⁰ BGB § 1600d (4).

⁵¹ A fent említett Gesetz zur Errichtung eines Samenspenderregisters und zur Regelung der Auskunftserteilung über den Spender nach heterologer Verwendung von Samen (Samenspenderregistergesetz – SaRegG).

⁵² XII ZR 201/13, BGH, Urteil vom 28. January 2015.

⁵³ Egészségügyi szolgáltatáson kívüli donációra kerülhet sor leggyakrabban azonos nemű, leszbikus párok esetében, tekintettel arra, hogy Németországban 2017-ben elismerték az azonos neműek házasságát. A BGB említett szabálya viszont „férfi”-t nevesít apaként, tehát leszbikus párok esetében a törvény nem alkalmazható. Julie L. SAUER: Competing Interests and Gamete Donation: The Case For Anonymity. *Seton Hall Law Review*, vol. 39., no. 3. (2009) 124.

⁵⁴ *Anayo v. Germany*, no. 20578/07., 2010. december 21-i ítélet.

⁵⁵ BGB § 1686a.

kötelezettségekkel, másfelől pedig egy jogokkal felruházott apa, kötelezettségek nélkül.⁵⁶ E lehetőség azonban csak a biológiai apát illeti meg.⁵⁷

3.3. Szabályozott körülmények és teljes lefedettség a szabályozásban: Anglia

Az angol szabályozás lényegi jellegzetessége, hogy pontos és részletes szabályokkal rendezte és rendezi az asszisztált reprodukciós eljárásokat, így azon belül az apaság és az anonimitás kérdéseit.

1990-ben Angliában napvilágot látott egy igen átfogó törvényi szabályozás, a *Human Fertilisation and Embryology Act* (HFE Act),⁵⁸ amely 2008-ban átfogó módosításon esett át.⁵⁹ Az 1990-es törvény létrehozta az ún. Humán Fertilizációs és Embriológiai Hatóságot (*Human Fertilisation and Embryology Authority*), amely egy központi, független, centralizált állami szervként fejt ki tevékenységét. Maga a törvény egy keretjogszabály, rendelkezéseinek részletes lebontását a Hatóság által folyamatosan frissített ún. Gyakorlati Kézikönyvben (*Code of Practice*) találjuk meg.⁶⁰

Tekintettel arra, hogy angol területen lehetséges az ivarsejtek adományozása, a törvény nem hagy kétséget a szülői jogállás felől, szabályozza az anyai, illetve az apai státuszt, amelynek során egyértelműen kizárja a donor szülői jogállásának megállapítását. Donor hímivarsejt igénybevétele esetén – a hagyományos keretek között – apának azt a férfit kell tekinteni, aki az ivarsejt vagy az embrió beültetésekor az anyával házasságban élt, s az eljáráshoz hozzájárult, illetve a rendelkezések lényege szerint – ha az anya nem élt házasságban –, aki az anyával az eljárásban részt vett.⁶¹

Ezek azonban főszabályok, amelyek alól bizonyos esetekben kivételek vannak. Anglia jogi szabályozása ugyanis kifejezetten megengedi az azonos nemű személyek házasságát (illetve élettársi kapcsolatát). A törvény értelmében nők házastársi kapcsolata vagy élettársi kapcsolata esetén – amikor szükségképpen donor hímivarsejt igénybevétele válik szükségessé – a jog a szülőanya mellett automatikusan a partnert – házastársat vagy élettársat – tekinti másik szülőnek, amennyiben ő az eljárás lefoly-

⁵⁶ Anne SANDERS: Multiple Parenthood: Towards a New Concept of Parenthood in German Family Law. In: Harry WILLEKENS – Kirsten SCHEIWE – Theresa RICHARZ – Eva SCHUMANN (eds.): *Motherhood and the Law*. Göttingen, Universitätsverlag Göttingen, 2019. 122.

⁵⁷ A 2018-as Sillau v. France (no. 45728/17.) és a Gauvin–Fournis v. France (no. 21424/16.) ügyekben a kérelmezők asszisztált reprodukciós eljárás során születtek donor ivarsejt igénybevételével. Mindkét esetben a szülők elmondták a kérelmezőknek születésük körülményeit, akik megpróbáltak adatokat szerezni a donorról. Mivel Franciaországban az ivarsejt adományozás anonim, e kísérletük kudarcba fulladt. A francia jogalkotó beillesztett egy módosítást a jogi szabályozásba, miszerint a gyermek a 18. életévének betöltését követően megismerheti a donor személyazonosságát, de ehhez a donor hozzájárulása is kell. Azaz, ha a donor nem járul hozzá, akkor az adományozás továbbra is anonim.

⁵⁸ Human Fertilisation and Embryology Act 1990 (c. 37), (a továbbiakban: HFE Act 1990).

⁵⁹ Human Fertilisation and Embryology Act 2008 (c. 22), (a továbbiakban: HFE Act 2008). Megjegyzendő, hogy a törvény a 2008-as átfogó módosítása nyomán nem jelenik meg egységes szerkezetben, a kettő együttesen olvasandó.

⁶⁰ Human Fertilisation and Embryology Authority: Code of Practice (9th edition), 2021. <https://portal.hfea.gov.uk/media/1756/2021-10-26-code-of-practice-2021.pdf> (a továbbiakban: Code of Practice)

⁶¹ HFE Act 1990 sec. 27–28.

tatásába beleegyezett.⁶² Férfi partnerek esetében 2009-től Angliában elérhető a pótmama igénybevételével történő gyermekvállalás, s ekkor szintén a fentiekhez hasonló szabályok érvényesülnek, azaz lényegét tekintve a gyermeknek mindkét férfi partner a szülője lesz.⁶³

Az anonimitás tekintetében az angol jogi szabályozás 2005-ben kezdte el lebontani a donor személyazonosságának kiderítésére vonatkozó korlátokat.

A törvény koncepciója részben a donor ivarsejt felhasználásával fogant gyermek életkora szerint ad szabályokat:

- (1) A gyermek 16. életévének betöltése után tájékoztatást kérhet a Humán Fertilizációs és Embriológiai Hatóságtól – személyazonosításra alkalmatlan módon – a donor minden rendelkezésre álló adata vonatkozásában, s arról is, hogy az adott donortól még mennyi személy származik, mi a nemük, mi a születési évük. Fontos azonban, hogy a Hatóság meg kell tagadja a megkeresés teljesítését, ha a körülményekből arra következtet, hogy az adatszolgáltatás nyomán a kérelmező beazonosítaná a donort, vagy a tőle származó más személyeket. A donor személyazonosításra alkalmas adatai csak a donor előzetes hozzájárulásával adhatók ki.
- (2) A donor ivarsejtből fogant személy továbbá tájékoztatást kérhet a Hatóságtól, hogy egy másik személlyel rokoni kapcsolatban áll-e. Erre akkor van lehetőség, ha a kérelmező házasságot, élettársi viszonyt, vagy egyéb intim, szexuális kapcsolatot kíván kialakítani valakivel, s így elkerülhető a nem kívánt vérferőtző jellegű érintkezés kialakulása.
- (3) A donor is kérhet tájékoztatást a Hatóságtól, hogy mennyi azon gyermekek száma, akik biológiailag tőle származnak, mi a nemük és születési évük. Itt szintén feltétel, hogy az információ alapján a donor nem azonosíthatja be a tőle származó személyeket, e lehetőség fennállása esetén a Hatóság megtagadja a kérelem teljesítését.
- (4) Ezen kívül a Hatóság egy önkéntes nyilvántartást vezet (*Donor Sibling Link*) olyan személyek számára, akik kifejezetten érdeklődnek genetikai rokoni kapcsolataik iránt, viszont kizárólag csak ők ismerhetik meg egymást, más személyeket – akik nem léptek be a nyilvántartásba, így nem áll szándékukban a genetikai kapcsolatok kutatása – nem deríthetnek fel.⁶⁴
- (5) Ezekon kívül igen lényeges változás, hogy a 2005 áprilisa után fogant gyermek a 18. életéve betöltése után a donor személyazonosságának feltárását is kérheti a Hatóságtól, továbbá 2005 előtti adományozás esetén utóbb dönthet úgy a donor is visszamenőlegesen, hogy személyazonossága felfedhető.⁶⁵

Kialakultak Angliában is az államilag szabályozott szektoron kívül ‘privát’ online adományozási lehetőségek, ahol a donációt vállaló férfiak közvetlenül megismerhe-

⁶² HFE Act 2008 sec. 42–44.

⁶³ HFE Act 2008 sec. 54 (2) (b).

⁶⁴ HFE Act 1990 sec. 31 (31ZA), (31ZB), (31ZD), (31ZF).

⁶⁵ Statutory Instrument 2004. No. 1511: The Human Fertilisation and Embryology Authority (Disclosure of Donor Information) Regulations 2004.

tik a recipienst, és egészségügyi szolgáltatót az eljáráshoz a felek nem vesznek igénybe. Ezáltal a ‘privát’ donorok Angliában is jobban ellenőrzésük vagy befolyásuk alatt tarthatják, hogy kinek adományoznak ivarsejtet, ellentétben az államilag szabályozott szektorban, ahol ezt az adományozáskor nem tehetik meg.⁶⁶ Ezek az internetes oldalak legálisan működhetnek, ugyanakkor ‘szürke zónának’ minősülnek, mert az interneten keresztül történő adományozás esetén a donornak nem kell megfelelnie a Hatóság által szabott feltételeknek, így például életkor vagy ‘donordíj’ stb. szempontjából sem, mert a jogszabály hatálya kizárólag az engedéllyel rendelkező egészségügyi szolgáltatók által végzett asszisztált reprodukciós eljárásokra terjed ki.⁶⁷

Az államilag szabályozott szektorban a Hatóság által ellenőrzött donáció esetén a jogszabály kizárja, hogy bármilyen joga vagy kötelezettsége legyen a donornak a gyermekkel szemben, viszont ez nem valósul meg az internetes oldalak igénybevételével való ‘privát’ adományozás esetén. Ebből következik, hogy utóbbi esetben – egyéb feltételek mellett – akár jogilag is apává válhat a donációt vállaló férfi, és ez alól a recipiennel való ellenkező megállapodás sem mentesítheti.

3.4. Szabályozatlan körülmények és következmények: Egyesült Államok

Becslések szerint évente 30-60 ezer gyermek születik donor ivarsejtből – petesejtből és hímivarsejtből összesen – az Egyesült Államokban.⁶⁸ Pontos számot nem lehet mondani tekintettel arra, hogy az egészségügyi szolgáltatóknak nincsen ezzel kapcsolatos jelentéstételi kötelezettségük sem szövetségi, sem tagállami szinten. E születések esetében a donor személye általában rejtve marad, az adományozás javarészt anonim formában történik.⁶⁹

Az Egyesült Államokban szövetségi és tagállami szinten is az asszisztált reprodukciós eljárások szabályozása nem teljes körű, vannak ugyan tagállami jogszabályok,⁷⁰ de a gazdaság, a piac az átfogó szabályozás hiányát kényszeríti ki, évente hozzávetőlegesen 3-4 milliárd dolláros forgalmat produkál az asszisztált reprodukció ‘iparága’. A donor ‘eladni’ szeretne, a recipiens ‘venni’, az egészségügyi szolgáltató pedig profitra szert tenni. A szabályozatlanság fenntartása ezen érdekeket szolgálja.⁷¹ A folyamatban részt vevő szolgáltatók – például klinikák, spermabankok – piaci szereplők, nem vesznek igénybe tagállami vagy szövetségi pénzügyi forrásokat sem, így tevékenységük

⁶⁶ S. GRAHAM – T. FREEMAN – V. JADVA: A Comparison of the Characteristics, Motivations, Preferences And Expectations of Men Donating Sperm Online or Through a Sperm Bank. *Human Reproduction*, vol. 34., no. 11. (2019) 2209.

⁶⁷ Lydia BRACKEN: *Same-Sex Parenting and the Best Interests Principle*. Cambridge, Cambridge University Press, 2020. 151.

⁶⁸ MARON i. m. 2119.; CAHN (2012) i. m. 375.

⁶⁹ SMITH i. m. 371–372.

⁷⁰ Egyedül New York állam folytat egyfajta monitoring eljárást az asszisztált reprodukcióban közreműködő intézmények tekintetében, ezzel a legszigorúbb tagállamnak számít. Katina MERINO: Connecticut’s Dilemma: Consumer DNA Testing, Sperm Donor Anonymity, and Public Health. *Quinnipiac Health Law Journal*, vol. 24., no. 4. (2021) 559.

⁷¹ Uo. 551.

nek szövetségi vagy tagállami szinten való szabályozása ebből a szempontból is igen nehézkes.⁷²

Átfogó szabályozás hiányában az asszisztált reprodukciós eljárásban valamilyen módon részt vevő intézmények alakítják ki saját eljárásrendjüket,⁷³ amelyek mellett bizonyos szervezetek – például az *American Society of Reproductive Medicine* – fogalmaznak meg különböző ajánlásokat, de ezek egyike sem bír jogi kötelező erővel.⁷⁴

A családi jogállás tekintetében szövetségi szinten létezik egy mintatörvény, a többször módosított *Uniform Parentage Act* (UPA),⁷⁵ amelynek elfogadásával a tagállamok élhetnek, azonban ez is meglehetősen szűkszavú, s elfogadása esetén a tagállamoknak szabadságukban áll csupán egy-egy részletet átvenni belőle, vagy a szövegben változtatásokat végezni. Az UPA csupán néhány szakaszban érinti az asszisztált reprodukciót. Rendezi a szülői státusz kérdését donor ivarsejtek felhasználása esetén, kizárva a donor szülői státuszba kerülését: világossá teszi, hogy a donornak semmiféle joga és kötelezettsége nincsen a gyermek vonatkozásában.⁷⁶ A törvény 2017-es módosítása beiktatott egy új rendelkezést, amely lehetővé teszi a donor adatainak megismerését a gyermek számára, beleértve a donor személyazonosságának felfedését is, ez utóbbihoz azonban a donor előzetes hozzájárulása szükséges.

A törvény kifejezetten nem rendezi az azonos nemű párok esetén a szülői státuszt, ahogy a 'privát' adományozás és megtermékenyítés során született gyermek helyzetét sem.⁷⁷

Vannak olyan tagállamok – jóllehet ezek az államok vannak kisebbségben –, amelyek részben átvették ezt a mintajogszabályt, de az anonimitást érintően konkrétan csak két olyan tagállam van (Washington és Kalifornia állam), amelyek lehetővé teszi a donor személyazonosságának megismerését; azonban a donor az előzetesen tett beleegyező nyilatkozatát – az UPA által javasolt móddal ellentétben – utóbb visszavonhatja.⁷⁸ A döntés jogosultsága tehát ez esetben is kizárólag a donort illeti meg.⁷⁹ Ugyanakkor léteznek olyan tagállamok, amelyek egyáltalán nem rendezik az apai státuszt ilyen esetekben, nem adnak szabályozást az asszisztált reprodukciós eljárások terén a

⁷² Aliya SHAIN: A Veil of Anonymity: Preserving Anonymous Sperm Donation While Affording Children Access to Donor Identifying Information. *Cuny Law Review*, vol. 19., no. 2. (2016) 325.

⁷³ Nofar Yakovi GAN-OR: Reproductive Dreams and Nightmares: Sperm Donation in the Age of at-Home Genetic Testing. *Loyola University Chicago Law Journal*, vol. 51., no. 3. (2020) 797.

⁷⁴ Jelenleg szövetségi szinten az asszisztált reprodukciót érintően adott a Code of Federal Regulations rendelkezése, ami a szövetségi szintű Food and Drug Administration (FDA, 'Élelmiszer- és Gyógyszerbiztonsági Hivatal') hatáskörét nevesíti, de csak igen korlátozott formában. Az ivarsejtek tárolását és felhasználását végző intézmények kötelesek az FDA által rögzített szabályokat betartani. Ennek során a szövetségi ellenőrzés kiterjed a klinikai szolgáltatásokra, gyógyszerekre, eszközök használatára; továbbá az intézmények regisztrációjára; az ivarsejtekkel kapcsolatos biztonságos eljárásra és szűrésre; valamint a megtermékenyítő hirdetések tilalmára. Code of Federal Regulations, tit. 21, part 1271.

⁷⁵ Uniform Parentage Act, Article 7, Article 9.

⁷⁶ Naomi CAHN: *The New Kinship: Constructing Donor-Conceived Families*. New York, New York University Press, 2013. 94.

⁷⁷ Uo. 95.

⁷⁸ Washington Revised Code §§ 26.26.A.800–825.; California Health & Safety Code § 1644.3.

⁷⁹ CAHN (2014) i. m. 1096.

házasságon kívül született gyermekre vonatkozóan, az azonos nemű vagy egyedülálló szülőség tekintetében, az orvosi eljáráson kívül történő – ‘privát’ – ‘művi’ megtermékenyítés vonatkozásában, valamint az anonimitás kérdésében.⁸⁰

Hozzátartozik ehhez, hogy a szövetségi *Supreme Court* soha nem mondta ki, hogy egy gyermeket megillet a biológiai-genetikai önazonosság felderítésének a joga, csupán a családi kapcsolatokra tekintettel foglalkozott ezzel. Korai döntésekben a *Supreme Court* elismerte a széles körű családi autonómiát a szülői felügyelettel, gyermekneveléssel kapcsolatban, viszont hangsúlyozta azt is, hogy a családi élet sérthetlenségének elve háttérbe kell szoruljon adott esetben az állami beavatkozással (jogi szabályozással) szemben, ha a gyermek érdeke, jóléte veszélyben van.⁸¹

A kereskedelmi, piaci szemlélet elterjedésével az Egyesült Államokban működő asszisztált reprodukciós eljárást végző intézmények, annak érdekében, hogy vonzóvá tegyék a szolgáltatást a leendő szülők számára, egyre több adatot osztanak meg honlapjukon a donorról mind külső, mind belső tulajdonságait illetően, sok esetben gyermekkori fénykép is szerepel róla. A leendő szülők, ha magát a személyt nem is akarják megismerni, de ismerni akarják a génjeit, és tudni akarnak minden lényeges vagy annak tűnő információt róla.⁸² Ide tartozik például az iskolai végzettség, a hobbi, a felmenők származása, kézírás, hangminta, kedvenc étel-ital-háziállat, illetve akár, hogy például melyik filmsztárra, sportolóra, egyéb celebritásra hasonlít.⁸³ Nem túlzás azt állítani, hogy egy részletes ‘termékinformációt’ adnak a szolgáltatók, amely alapján a leendő recipiens az interneten keresztül – online szerződés-kötés keretében – megvásárolhatja a számára megfelelő donor ivarsejtjeit.

Megjegyzendő még ezzel összefüggésben, hogy Amerikában nincs felső határa a donor számára fizetendő kompenzációnak. Azt vagy az egészségügyi szolgáltató határozza meg (vagy ‘privát’ adományozás esetén maga a donor). Az anonimitás kötelező jellegű feloldása nyilvánvalóan a kompenzáció összegének az emelkedésével is járhat, azaz tulajdonképpen ‘megvásárolható’ lenne a donor identitásának megismerése is, amelynek pénzügyi hatása minden bizonnyal a recipiens szülőkre lenne áthárítva az egészségügyi szolgáltató által.⁸⁴

Az anonimitással összefüggő amerikai gyakorlat következménye volt az a kezdeményezés, amelyet ‘*Donor Sibling Registry*’ néven ismerhettünk meg. Egyfelől a vérfertőző kapcsolatok megelőzésére, másfelől genetikai kapcsolatok – féltestvérek – felkutatására jött létre ez az igen sikeresnek mondható civil vállalkozás, amelyik egy internetes

⁸⁰ CAHN (2013) i. m. 96.

⁸¹ I. Glenn COHEN: Regulating Reproduction: The Problem with Best Interests. *Minnesota Law Review*, vol. 96., no. 2. (2011) 436.; SMITH i. m. 375–376.

⁸² Naomi CAHN: *Test Tube Families*. New York, New York University Press, 2009. 219.; Ld. pl. <https://www.xytex.com/>

⁸³ Hímivarsejt adományozásakor 50–400 dollár közötti összeg jár a donornak, bár ez attól is függ, hogy egyszeri vagy folyamatos adományozás történik. GILL i. m. 1722. Megemlítendő, hogy – az inspiráló „Légy a magad főnöke!” hirdetéssel – a folyamatosan végzett hímivarsejt-adományozással havi 1.500 dolláros jövedelemre lehet szert tenni. <https://www.spermbank.com/>

⁸⁴ COHEN–COAN i. m. 28.

oldalt indított el még 2000-ben.⁸⁵ A honlap nem titkolt célja volt, hogy egyes személyek kíváncsiságtól vezérelve mintegy virtuális családi kapcsolatokat kutassanak fel, ahogy az a tizenhat éves lány tette, aki egy hirdetést helyezett el az oldalon: „Hello! A testvéred vagyok. A 150-es számú donor az apukánk”.⁸⁶ De számtalan hasonló esettel találkozhatunk, olyannak is, ahol az azonosítószáma alapján maga a donor ismert magára és lépett kapcsolatba a biológiailag tőle származó gyermekkel.⁸⁷

A kezdeményezés olyannyira sikeresnek bizonyult, hogy azóta számos hasonló – a korábbiakban már említett – oldalt alapítottak. Fakad mindez abból, hogy az Egyesült Államokban a hímvarsejt donációja javarészt anonim formában történik. Noha vannak klinikák, amelyek lehetővé teszik a nyílt adományozást, erre jogilag nem kötelesek, így a recipiens szülők túlnyomó többsége ezzel a lehetőséggel nem is él.⁸⁸ Ugyanakkor az egészségügyi szolgáltatók is tartanak a nem anonim donációtól, mivel ezzel az adományozási hajlandóság visszaeshet, ebből következően pedig a bevételük is.⁸⁹

Hangsúlyozandó, hogy ‘*direct-to-consumer*’ online DNS-tesztek napjainkban már nem csupán e ‘rejtett’ generációra korlátozódnak, hanem a következő generációkra is, egész családok egészségügyi és származási történetére.⁹⁰ A kíváncsiság pedig nem feltétlenül jár együtt jogi következményekkel: a L. F. v. Breit (2013) ügyben egy tagállami bíróság úgy vélte, hogy a gyermek a szabadságának egy részét veszítené el, ha meg lenne fosztva attól, hogy biológiai felmenőjét (a donort) megismerje, pusztán azért, mert asszisztált reprodukció útján született.⁹¹ Az Egyesült Államokban sem mindig arról van szó, hogy a gyermek jogilag apai státuszba kívánja kényszeríteni a donor férfit, csupán tudásra kíván szert tenni, tisztában akar lenni azzal, hogy honnan, kitől vagy kiktől származik biológiailag.

4. ‘Homemade’, azaz ‘házi’ inszemináció és az apasági ‘kirakós játék’

Ahogy korábban a donorok kategorizálásánál szó volt róla, léteznek ún. ‘privát’ donorok is, akik nem egészségügyi szolgáltatón keresztül adományoznak hímvarsejtet, hanem például erre a célra létrehozott saját honlapon népszerűsítik szolgáltatásaikat,⁹² vagy egész egyszerűen személyesen ismerik a gyermeket vállalni kívánó anyát, szülőket. Mivel ilyen esetekben a donáció és maga az anyatesten belüli megtermékenyítés is az államilag szabályozott szektoron, egészségügyi intézményen kívül, orvosi közreműködés nélkül történik, ezért az angol nyelvű szakirodalmi terminológiát használva

⁸⁵ <http://www.donorsiblingregistry.com>. Az egyezés kikeresése donorszám, illetve a donor egyéb ismert adatai alapján lehetséges. CAHN (2012) i. m. 382–383.

⁸⁶ SPAR–HARRINGTON i. m. 42.

⁸⁷ CAHN (2009) i. m. 119. Többek között ld. még: <https://donorsiblingregistry.com/>. Pl. <https://www.wereadonorconceived.com/>

⁸⁸ COHEN–COAN i. m. 2.

⁸⁹ YORK i. m. 320.

⁹⁰ MARON i. m. 2120.

⁹¹ L.F. v. Breit, 736 S.E.2d 711, 723 (Va. 2013).

⁹² GILL i. m. 1717.

hívhatjuk ezt a jelenséget ‘*homemade*’, ‘házi’ anyatesten belüli ‘művi’ megtermékenyítésnek.

4.1. Az apaság mint szerződéses kérdés?

A ‘privát’ adományozás előnyeként tartják számon egyrészt, hogy maga a testen belüli megtermékenyítés így jóval olcsóbb, mintha egészségügyi intézmény bevonásával kerülne sor arra. Másrészt ez az eljárás nem támaszt feltételeket a recipiens számára például szexuális orientáció vagy családi állapot, korhatár tekintetében, amelyet bizonyos országok, vagy egyesült államokbeli tagállamok tesznek, valamint az esetlegesen a donor számára fizetendő ellenérték is minden tekintetben a felek megállapodására van bízva. Ha a férfi a lehetséges költségeinek megtérítésén túl ellenérték fizetéséhez köti a donációt, akkor e tekintetben a bérnyaság jelenségével párhuzamot vonva egyfajta ‘bérapaságról’ beszélhetünk.⁹³

A felek a folyamatot mindvégig kontrollálni tudják, a recipiens szabadabban választhat donort, és a donornak is lehetősége van megválasztani a recipiens személyét, amelyekre jogszabályi és klinikai körülmények között nem, vagy nem teljes körűen kerülhetne sor.⁹⁴

Hátránya viszont, hogy a ‘privát’ adományozás során a hímivarsejtet nem vetik alá semmilyen szűrővizsgálatnak – bár a felek megállapodhatnak ebben is –, ellentétben az egészségügyi ellátórendszerben történő donációval.⁹⁵

Természetesen ilyen esetekben az anonimitás kizárt, a recipiens ismeri a donor személyét, az más kérdés, hogy a későbbiekben feltárja-e a gyermek előtt ezt a körülményt, de mivel a ‘privát’ adományozást leggyakrabban egyedülálló nők, vagy azonos nemű párok veszik igénybe, így a gyermek számára is nyitott kérdés lesz, hogy kitől származik.

Ami a jogi következményeket illeti, az egyik leginkább vitatható kérdés, az a szülői státusz, a jogi apaság. A jogi keretek között történő asszisztált reprodukció során a jogszabályok általában egyértelműen kizárják a hímivarsejtet adományozó férfival szemben az apaság megállapítását, azaz ezt sem a donor férfi, sem az anya, sem a gyermek nem kérheti a bíróságtól. Ha viszont ‘privát’ adományozás történik, a szülői státusz tekintetében a hagyományos szabályok lennének elvileg az irányadók,⁹⁶ azaz az egész-

⁹³ Kissé hasonlít az eljárás a Tárkány Szűcs Ernő által ‘nemzótársnak’ hívott személy bevonásához: „Ha a férfi minden igyekezete ellenére nem tudott a feleségénél helytállni, és az utód iránti vágy legyőzte az erkölcsi gátlásokat, nemzótársat hívott feleségéhez. A nemzótárs mindig idegen, a család előtt ismeretlen legény volt, aki erre meghatározott ellenszolgáltatásért vállalkozott.” TÁRKÁNY Szűcs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003. 142.

⁹⁴ An RAVELINGIEN – Veerle PROVOOST – Guido PENNING: Creating a Family Through Connection Websites and Events: Ethical and Social Issues. *Reproductive BioMedicine Online*, vol. 33., no. 4. (2016) 524.

⁹⁵ Theresa GLENNON: Legal regulation of family creation through gamete donation. Access, identity and parentage. In: Susan GOLOMBOK et al. (eds.): *Regulating Reproductive Donation*. Cambridge, Cambridge University Press, 2016. 61.

⁹⁶ Uo. 525.

ségügyi intézményen kívül történő anyatesten belüli művi megtermékenyítés maga után vonhatja a biológiai származás alapján a donor férfi apai státuszba kerülését egyéb feltételek fennállása esetén (például, ha az anya nem él házasságban).⁹⁷ Ez azonban hangsúlyozottan elvileg van csak így, mivel egyéb jogszabályi és nem jogi szempontokat is figyelembe lehet és kell venni, s ezeknek a szempontoknak a számbavételével az egyesült államokbeli bírói gyakorlat kezdett el behatóan foglalkozni.

Nem fér kétség hozzá, hogy ‘privát’ adományozás esetén a donor férfi és a recipiens között megállapodás, szerződés jön létre szóban vagy írásban. Azonban kiterjedhet-e ez a megállapodás a szülői státuszra is? Érvényesen köthetnek-e a felek ilyen szerződést? Mi történjen, ha utóbb a férfi jogilag is a gyermek apja kíván lenni, noha a szerződésben ezt kizárták? Vagy esetleg az anya gondolja meg magát, és kezdeményezni kívánja a donor férffel szemben az apaság jogi megállapítását. Vagy a gyermek – valamilyen módon – tudomást szerez fogantatásának körülményeiről, és ő kívánja kezdeményezni ugyanezt. Meg lehet-e állapítani jogilag az apaságot a férffel szemben bármelyik fél kérésére, ha a felek annak ellenkezőjében állapodtak meg? S ezek a kérdések gyakran annak következményeként merülnek fel, hogy az e területre vonatkozó jogszabályok hatálya az egészségügyi intézmény közreműködésével történő reprodukciós eljárásokra terjednek ki.

4.2. Az egyesült államokbeli joggyakorlat kaleidoszkópja

A ‘privát’ adományozás és az apaság megállapítása tekintetében a leginkább változatos gyakorlati szempontokat az Egyesült Államok bírósági ügyei adják. Ezek időben is széles spektrumot ölelnek fel, szemléltetésül álljon itt néhány azzal, hogy az eseteket hangsúlyozottan tagállami felsőbbbíróságok bírálják el, a szövetségi Supreme Court vonakodik az ilyen ügyekben való döntéstől.⁹⁸

Egy 1986-os ügyben, a *Jhordan C. v. Mary K.* esetben egy férfi hímvarsejtet adományozott egy női ismerősének. A nő a megtermékenyítést az otthonában végezte el, de a tagállami jogszabály kizárólag engedéllyel rendelkező egészségügyi intézmény, és orvos számára tette lehetővé az anyatesten belüli megtermékenyítés lefolytatását, és a jogszabály alkalmazási köre – miszerint a donor nem válhat jogilag apává – kizárólag erre az esetkörre terjedt ki. A felek között a szülői státusz kérdésében nem volt megállapodás, s az anya nem volt házas sem, így a bíróság biológiai alapon apai státuszt ítelt meg a férfi számára.⁹⁹

1989-ben az *In re R. C.* ügyben szintén a ‘privát’ adományozással kapcsolatban merült fel, hogy a tagállami jogszabály, vagy a felek megállapodása az irányadó-e, mivel a tagállami jogszabály nem vonatkozott a nem anonim módon történő ‘privát’

⁹⁷ CAHN (2012) i. m. 387.

⁹⁸ Egyetlen eset emelhető ki 2017-ből – amely szorosan nem kapcsolódik a témához –, de amelyben azonos nemű leszbikus pár vállalt gyermeket asszisztált reprodukció útján, viszont a tagállam megtagadta a szülőanya párjának anyakönyvi bejegyzését. Ezt a Supreme Court diszkriminatívnak és alkotmányellenesnek találta. *Pavan v. Smith*, 137 S. Ct. 2075 (2017).

⁹⁹ *Jhordan C. v. Mary K.*, 179 Cal. App. 3d 386, 397 (1986).

adományozásra. Az anya ismerte a donort, és az adományozáskor meg is állapodtak abban, hogy a férfi lesz az apja jogilag is a gyermeknek, de az anya később megmondta magát. A tagállami legfelsőbb bíróság a felek közötti megállapodást érvényesnek és kikényszeríthetőnek ismerte el, de tekintettel volt a körülményekre is, mivel a férfi szociális tekintetben is szülői-apai jellegű kapcsolatot alakított ki gyermekkel.¹⁰⁰

A Thomas S. v. Robin Y. esetben – 1994-ben – a bíróság szintén apai státuszt adott az anya által ismert donor férfinak. Az ügyben egy leszbikus nő kérte meg homoszexuális ismerősét az adományozásra, aki később az anya akaratával ellentétben a gyermek jogi apjává is kívánt válni. Itt a bíróság diszkrimitívnek találta, hogy míg az anya szülő-gyermek kapcsolatot ápolhat a gyermekkel, addig a donor férfi nem, noha kapcsolatot tartott a vele folyamatosan.¹⁰¹

Más szempontból közelítette meg a kérdést a bíróság a McIntyre v. Crouch ügyben 1989-ben. A férfi kifejezetten úgy adott ivarsejtet, és állapodott meg egy leszbikus párral, hogy kapcsolatot tarthat a gyermekkel. A tagállami jogszabály ugyan a donor apaságát egyértelműen kizárta, de ezt a bíróság alkotmányellenesnek – a 14. alkotmánykiegészítésbe ütközőnek – ítélte meg. A bíróság szerint ebben az esetben a jogszabály megfosztaná a férfit az apai jogoktól, aki a megállapodásban foglaltakra tekintettel adott ivarsejtet.¹⁰²

De olyan eset is történt 1994-ben a Matter of Marriage of Leckie and Voorhies ügyben, amelyben egy férfi vállalta, hogy szintén ‘privát’ módon ivarsejtet adományoz egy párnak. A felek abban állapodtak meg, hogy a férfinak semmiféle jogosultsága nem lesz a gyermekkel kapcsolatban, azonban a gyermek hároméves koráig mégis kapcsolatot tarthatott vele, majd mikor e kapcsolatot a szülők fel akarták számolni, a donor pert indított az apai jogállás megállapítása iránt. Az esetben a tagállami fellebbviteli bíróság kimondta, hogy a gyermek születése után a férfi gyermekhez való viszonya, a vele való kapcsolata nem teszi önmagában érvénytelenné az eredeti megállapodásukat a feleknek, amelyben a kapcsolattartást kizárták.¹⁰³

S ez akkor is igaz, amikor a donor férfi nem szeretne apai kötelezettségeket vállalni. Így például a Ferguson v. McKiernan esetben – 2007-ben – ‘privát’ adományozás során a donor és az anya szóbeli megállapodást kötöttek, miszerint a donor nem tart kapcsolatot a gyermekkel, az anya pedig nem támaszt apai kötelezettségek iránt igényt, ez utóbbi azonban a gyermek születését követően pár éven belül mégis bekövetkezett. Az első fokon eljáró bíróság kimondta, hogy a gyermektartási kötelezettséget szerződéssel kizárni nem lehet. A felsőbb fokon eljáró bíróság ugyanakkor erre a helyzetre úgy tekintett, mintha az adományozás anonim módon történt volna, amely esetben kizárt, hogy a donornak apai kötelezettségei legyenek.¹⁰⁴

¹⁰⁰ In re R.C., 775 P.2d 27, 35 (Colo. 1989). Hasonló történt 1994-ben a C.O. v. W.S. ügyben is, 639 N.E.2d 523 (Ohio Ct. Com. Pl. 1994).

¹⁰¹ Thomas S. v. Robin Y., 618 N.Y.S.2d 356, 362 (App. Div. 1994).

¹⁰² McIntyre v. Crouch, 780 P.2d 239, 245 (Or. Ct. App. 1989).

¹⁰³ Leckie & Voorhies, 875 P.2d 521 (Or. Ct. App. 1994). 2004-ben hasonló ítélet született a Lamaritata v. Lucas ügyben, 823 So.2d 316, 318 (Fla. Dist. Ct. App. 2002).

¹⁰⁴ Ferguson v. McKiernan, 940 A.2d 1236 (Pa. 2007)

Hasonló volt a tényállás a 2008-as *Mintz v. Zoernig* ügyben. A felek írásban abban állapodtak meg, hogy a donor betölti a férfi-apai minta szerepét a gyermek életében, de más – tartásdíj fizetési – kötelezettsége nem lesz, az anya mégis gyermektartást követelt. A megállapodást a bíróság nem találta kikényszeríthetőnek, egyrészt azért, mert ‘privát’ megtermékenyítés történt, és a tagállami jogszabály klinikai megtermékenyítésekre vonatkozott, másrészt pedig azért, mert a donor apaként tekintett magára, amely magában foglalja a tartási kötelezettséget is.¹⁰⁵

2007-ben a *Jacob v. Shultz-Jacob* ügyben a tagállam legfelsőbb bírói fóruma három személynek adott szülői jogosultságokat, a biológiai anyának, annak korábbi leszbikus partnerének, s a hímivarsejt donorjának, aki a pár ismerőse volt, s a gyermekkel is szociális viszonyt alakított ki.¹⁰⁶ Az *In re Mullen* esetben egy, az anya előtt ismert donor lemondott szülői jogairól, később azonban mégis személyes kapcsolatot alakított ki a gyermekkel, s ezek alapján sikerrel indított pert az apai státusz megállapítása iránt.¹⁰⁷

A bírói gyakorlat mellett vannak olyan tagállamok, amelyek jogi szabályozása kifejezetten megengedi az apai státuszról történő megállapodásokat. Például New Hampshire joga lehetővé teszi, hogy a donor apai jogokat és kötelezettségeket vállaljon,¹⁰⁸ Texas államban szintén van hasonlóra lehetőség.¹⁰⁹ Sokféle megközelítés lehetséges a jogi szabályozás és a bírói gyakorlat alapján, amely mind a szülő(k) oldalán, mind a gyermek, mind pedig a donor oldalán bizonytalan helyzetek variációit teremtheti meg.¹¹⁰

E bizonytalan helyzeteket több olyan szempont teremti meg, amelyek mindig az adott eset mérlegelésével kapcsolatban lehet figyelembe venni. Ilyen többek között az asszisztált reprodukciós eljárásokra vonatkozó jogszabályok személyi és tárgyi hatálya; van-e megállapodás a felek között az apaság vagy az apai szerep tekintetében; diszkriminatív-e, ha a férfi nem tarthat kapcsolatot a gyermekkel, noha szeretne; alkotmányellenes-e a jogszabály, amely a férfit az apai jogokból kizárja; van-e kapcsolat a férfi és a gyermek között.¹¹¹ Megemlítenéd továbbá, hogy az egyesült államokbeli szakirodalomban és bírói gyakorlatban a pótanyasággal (béryanaság és dajkaanyaság) kapcsolatban tört utat magának, és vált mára már elfogadottá a szülőség tekintetében az ún. ‘szándék-modell’ (*intent model*). Az elképzelés szerint az a személy kap szülői státuszt, akinek eredetileg szándékában állt, hogy gyermek jöjjön a világra, akinek az elhatározása elindította az utódnemzési folyamatot. Ők pótanyaság esetében a gyermek után vágyakozó ‘megbízó’ szülők vagy ‘kívánságszülők’,¹¹² szándékuk bizonyíté-

¹⁰⁵ *Mintz v. Zoernig*, 198 P.3d 861, 864 (N.M. Ct. App. 2008).

¹⁰⁶ *Jacob v. Shultz-Jacob*, 923 A.2d 473 (2007).

¹⁰⁷ *In re Mullen* 924 N.E. 2nd 448 (Ohio App. 1. Dist., 2009).

¹⁰⁸ New Hampshire Revised Statutes Annotated §§ 168-B:3 I(e), 168-B:11.

¹⁰⁹ Texas Family Code § 160.7031.

¹¹⁰ Yehezkel MARGALIT: *Determining Legal Parentage Between Family Law and Contract Law*. Cambridge, Cambridge University Press, 2019. 74., 107.

¹¹¹ CAHN (2013) i. m. 95.; GLENNON i. m. 75.

¹¹² A német szakirodalomban bevett kifejezés ezekre az esetekre a ‘Wunscheltern’, az angol szakirodalomban a ‘would-be-parents’ kifejezést használja.

ka az erre irányuló szerződés.¹¹³ Ez a ‘szándék-modell’ kerülhet alkalmazásra ‘privát’ hímvarsejt donáció esetében is.¹¹⁴

5. Anonimitás és incesztuózus viszonyok

Az anonim adományozással összefüggésben igen fontos vetülete az asszisztált reprodukció társadalomra, családra gyakorolt hatásának az egy donortól származó ivarsejtek többszöri, más-más személyek általi igénybevétele. Alappal tehető fel a kérdés, hogy ha az adományozás általában anonim módon történik, akkor miként kerülhető el a vérfertőzés, az egyazon donortól származó féltestvérek későbbi jóhiszemű házassága vagy egyéb kapcsolata.

Ezt napjainkban a legtöbb ország jogalkotása már megpróbálja kikerülni azzal, hogy maximálja az egy donortól létrehozható utódok számát.¹¹⁵

Hazánkban például az ugyanazon ivarsejt-adományozótól származó utódok száma különböző személyeknél nem haladhatja meg a négyet.¹¹⁶

Angliában – ahogy arról előzőleg volt szó – a donor ivarsejtből fogant gyermek a későbbiekben tájékoztatást kérhet a Hatóságtól, hogy egy adott személlyel rokonsági kapcsolatban áll-e, tehát, hogy ugyanattól a donortól származnak-e. E rendelkezés persze csak akkor nyeri el értelmét, ha a gyermek tudomással bír fogantatásának körülményeiről. A Humán Fertilizációs és Embriológiai Hatóság említett Kézikönyve szerint legfeljebb – az élve születésekre tekintettel – tíz család jöhet létre az ugyanazon donortól származó ivarsejtek (vagy embriók) felhasználásával.¹¹⁷

Németországban jogi előírás nincs, de az eljárást végző klinikának figyelembe kell venni, hogy a donor hímvarsejttel 10-15-nél több terhességet ne hozzanak létre.¹¹⁸

Az Egyesült Államokban nincs szabályozva, hogy egy donortól hány utód jöhet világra, s az intézménynek nincs jelentéstételi és nyilvántartási kötelezettsége az azonos donortól származó ivarsejtek felhasználásával történő sikeres születéseket illetően.¹¹⁹ Ebből fakadóan komolyan fennáll a veszélye – s ezt a szakirodalom is megerősíti – az ugyanazon földrajzi területen ugyanazon donor ivarsejtből született személyek későbbi jóhiszemű incesztuózus jellegű kapcsolatának. Vannak olyan intézmények, amelyek önként vállalt korlátozásokat érvényesítenek, vagy elfogadják a korábban bemutatott szakmai szervezetek ajánlásait, ezek azonban kikényszeríthetőség szempontjából nem relevánsak. Az *American Society for Reproductive Medicine* ajánlása szerint az egy donortól születendő utódok száma 800.000-es lakosságra vetítve nem szabadna,

¹¹³ GILLERS i. m. 702.

¹¹⁴ RAVELINGIEN–PROVOOST–PENNINGNS i. m. 525.

¹¹⁵ CAHN (2012) i. m. 162.

¹¹⁶ Eütv. 173. § (2).

¹¹⁷ Code of Practice 11.9 (d).

¹¹⁸ Stellungnahme des Vereins Spenderkinder zu dem Gesetzentwurf der Bundesregierung zur Regelung des Rechts auf Kenntnisnahme der Abstammung bei heterologer Verwendung von Samen (BT-Drucksache 18/11291) zur öffentlichen Anhörung des Gesundheitsausschusses des Deutschen Bundestages am 29. März 2017.

¹¹⁹ SHAIN i. m. 316.

hogyan meghaladja a huszonöt gyermeket.¹²⁰ Beszámoltak olyan esetről 2011-ben, amikor egy férfi 150 gyermek születéséhez járult hozzá,¹²¹ de a 2010-es évek közepén egy férfi hímivarsejt adományozása következtében 800 gyermek jött világra. Ez nem csupán a vérfertőzés lehetőségének szempontjából ad aggodalomra okot, hanem akár mentális, pszichológiai következményei is lehetnek, ha utóbb az egyik leszámazó tudomást szerez féltestvéreinek számáról.

Az anonimitás jogszabályi szinten való feloldása, és a donorok megfelelő regisztrációja teljes mértékben megszüntetné ezt a problémát.

Nem csupán a későbbi incestuózus kapcsolatok megelőzése szempontjából van jelentősége az egy donortól származó gyermekszám korlátozásának, hanem annak elkerülése céljából is, hogy az esetleges genetikai rendellenességek szélesebb körben kerüljenek átörökítésre. Több esetben megtörtént, hogy ugyanazon donortól származó gyermekek ugyanolyan vagy hasonló örökletes genetikai rendellenességet hordoztak.¹²² E probléma az anonimitással szorosan összefügg, mert ahhoz, hogy a gyermekeknél a betegség lefolyásának irányát, a kezelés megkezdését meghatározzák, igen nagy szükség van az anonim donor állapotának felmérésére, az egészségügyi adataihoz való hozzáférésre. A bírói gyakorlat érzékeli a helyzet komolyságát. 2000-ben történt például Kalifornia államban a Johnson v. Superior Court ügyben, hogy a donor genetikailag öröklődő veseelégtelenséget örökített át a gyermekre. A szülők és a spermabank közötti szerződés kifejezetten kimondta, hogy a donor adataihoz nem lehetséges a hozzáférés. A perben a bíróság pedig úgy döntött, hogy a donor magánszférához való joga nem élvezhet ilyen esetekben elsőbbséget, ez ellentétes lenne a közrenddel (*public policy*).¹²³

6. Szülői szerepek és határaik – következtetések

Napjainkban a szülőség tradicionálisan nem csupán két személyt érinthet. Beszélhetünk ‘szándékszülőről’ vagy más néven ‘kívánságszülőről’, akinek eredetileg a szándékában állt a gyermek születése, akinek a szándéka elindította azt a folyamatot, amelyből egy gyermek született. Ez független attól, hogy természetes vagy mesterséges úton történt-e a gyermekvállalás.

Létezik a genetikai vagy biológiai szülő, akinek az ivarsejtjéből fogant meg a gyermek. Ez akár egybe is eshet az előzővel, például ha a gyermeknemzés természetes úton történik. Ezekről el lehet határolni a ‘szülő’ szülőt, amely kifejezés az anyára mint szülőanyára vonatkozik, ő az, aki kihordja és megszüli a gyermeket. (Asszisztált reprodukció esetében viszont lehetséges az is, hogy nincs genetikai kapcsolata a gyermekkel, mert adományozott petesejt igénybevételével történik a megtermékenyítés.) Végül használható a szociális szülő megjelölés is azon személyekre, akik a gyermeket

¹²⁰ The American Society for Reproductive Medicine: Guidelines for sperm donation. *Fertility and Sterility*, vol. 77., no. 6. (2002) Table 1, C.5.; CAHN (2012) i. m. 377.

¹²¹ Jacqueline MROZ: One Sperm Donor, 150 Offspring. *New York Times* (Sept. 5, 2011).

¹²² MERINO i. m. 566–568.

¹²³ Johnson v. Superior Court, 95 Cal. Rptr. 2d 864 (Ct. App. 2000). Megjegyzendő, hogy a tagállam egy jogszabálya ‘alapos indok’ alapján lehetővé teszi a donorról való információk megosztását.

felnevelik, gondoskodnak róla, de nem feltétlenül van vele biológiai vagy genetikai kapcsolatuk. Ezek alapján egy tradicionális családban az anyának négy, az apának három kapcsolódási pontja van a gyermekkel.¹²⁴ Azonban egy nem tradicionális, hanem alternatív családban mindez már korántsem jelenti azt, hogy a gyermeknek egy anyja vagy egy apja lehet,¹²⁵ ezen a téren is egyfajta 'de facto' irányba való eltolódás figyelhető meg.¹²⁶

6.1. A szülők és a donorok érdekei

A hímivarsejt adományozással összefüggésben a szülői szerepek gyakran elmosódhatnak. A gyermeket kívánó szülő szempontjából három irányt lehet megkülönböztetni, amely a donorral való kapcsolatot és ezáltal a donor anonimitását érintheti.

Vannak olyan szülő(k), akik a hímivarsejt adományozása után semmilyen kapcsolatot nem szeretnének a donorral. Ők ezen e téren ragaszkodnának az anonimitáshoz. Vannak olyan szülő(k) is, akik megismernék a donor személyazonosságát – hiszen mégiscsak tőle fog részben származni az utód –, már az adományozás kezdetekor, de a későbbiekben nem feltétlenül tartanának vele kapcsolatot. S végül vannak olyan szülő(k), akik a későbbiek során kapcsolatot is tartanának a donorral, esetleg a gyermeknevelésbe is bevonnák őt.¹²⁷ Ez utóbbi főként homoszexuális párok esetében lehet jellemző.¹²⁸

Az anonimitás feloldása (vagy fel nem oldása) szempontjából az alábbi kérdéseket lehet jól láthatóan elkülöníteni: Van-e joga a születendő gyermeknek a genetikai személyazonosságának a megismeréséhez? Elszenvedhet-e lelki sérülést a születendő gyermek, ha genetikai szüleivel, genetikai önazonosságával nincsen tisztában? Adhat-e pénzügyi visszaélésekre – esetleg a reprodukciós eljárások további eldologiasodására – okot az anonimitás feloldása? Az anonimitás feloldása mennyiben befolyásolná az ún. 'reprodukciós turizmust'?¹²⁹ Végül a mindent eldöntő kérdés: van-e bármilyen joguk vagy kötelezettségük a szülőknek, hogy a donor hímivarsejtből fogant gyermeket tájékoztassák vagy ne tájékoztassák fogantatásának, születésének körülményeiről?¹³⁰ Arra

¹²⁴ Vö. SANDERS i. m. 148.

¹²⁵ Korábbi egyesült államokbeli esetek bizonyítják, hogy többféle szülői státuszt ítélhet meg a bíróság adott esetben, például 'pszichológiai' szülői státuszt, 'de facto' szülői státuszt. Ld. részletesen pl. Emily ZAPOTOCNY: My Two Mums: California's Supreme Court Decision in K.M.V. E.G. and Why Gay Marriage Offers the Best Protection for Same-Sex Families. *Wisconsin Women's Law Journal*, vol. 21. (2006) 119–125.; JOHN G. NEW: „Aren't You Lucky You Have Two Mamas?": Redefining Parenthood in Light of Evolving Reproductive Technologies and Social Change. *Chicago-Kent Law Review*, vol. 81., no. 2. (2006) 781.

¹²⁶ MOLNÁR Sarolta Judit: *A házasság intézményének perspektívái. A köteléket, a tartalmat és az alanyi kört érő kihívások*. Doktori értekezés. Budapest, PPKÉ JÁK, 2018. 199.

¹²⁷ HARPER–JACKSON–SPOELSTRA–WITJENS–REISEL i. m. 13.

¹²⁸ Uo. 14.

¹²⁹ A legnagyobb európai spermabank, a Cryos International világszerte több, mint 100 országba szállít hímivarsejteket. <https://www.cryosinternational.com/en-gb/dk-shop/private/about-us/about-cryos/>

¹³⁰ COHEN–COAN i. m. 3.

nehéz lenne a jognak szabályt adni, hogy a szülők közöljék gyermekükkel, hogy donor ivarsejt igénybevételével fogant.¹³¹

Leggyakoribb tapasztalat az asszisztált reprodukciót végző intézmények részéről, hogy az anonimitás megőrzése az eljárásban részt vevő feleknek – a donornak és a recipiensnek – a leginkább megfelelő. Általánosságban elmondható, hogy az asszisztált reprodukcióban részt vevő szülők leginkább a saját biológiai gyermeküknek szeretnék a megszületett gyermeket tekinteni, nem kívánják semmilyen módon csorbítani szülői mivoltukat, jogaikat, és egy esetleges – a gyermek fogantatásával összefüggő – megbélyegzést is el akarnak kerülni. A donorok érdeke pedig általánosságban, túlnyomó részben az, hogy el szeretnék kerülni a szülőséggel kapcsolatos bárminemű – jogi vagy nem jogi – kötelezettségeket, és azt, hogy a születendő gyermek bármilyen befolyást gyakoroljon a későbbi életükre.¹³² Ez pedig független attól, hogy milyen motiváció – altruisztikus, szolidáris vagy éppen pénzügyi, esetleg mindkettő – vezérli a donort az adományozás során.¹³³ Egyes kutatások kimutatták, hogy a spermadonorok fele nem adományozna ivarsejtet, amennyiben az nem anonim módon történne.¹³⁴ Másrészt – szűk kivételektől eltekintve – a szülők érdeke és a donor érdeke e tekintetben találkozik, a szülők általában szeretnék kiküszöbölni, hogy a donor esetlegesen a későbbiek folyamán kapcsolatot vegyen fel a gyermekkel, szülői jogosultságokat követeljen stb.,¹³⁵ bár utóbbit a jogi szabályozás rendszerint kizárja.

Másfelől az is elgondolkodtató, hogy a donor számára az egészségügyi intézmény az adományozáskor anonimitást ígért, így szólt a megállapodás, de azóta eltelt például 20-30 év. Amikor a donáció megtörtént, a donor biztos lehetett abban, hogy személyazonossága rejtve marad, de az eltelt időben az internet adta technikai lehetőségek erre rácafolhatnak. Ezt a kockázatot pedig a donor viseli.¹³⁶

6.2. A születendő gyermek mint ‘főszereplő’

A jogilag előírt kötelező anonimitás és anonimitást tiltó szabályozás között lehet egy köztes megoldást is találni, azt, ha a felek megállapodnak ebben a kérdésben (nem érintve a szülői státuszt, csupán az anonimitást).¹³⁷ A gyenge pontja ennek, ahogy korábban említésre került, hogy a folyamat elején történik a megállapodás, és a születendő gyermek nem részese annak, noha talán ő a leginkább érintett a biológiai önazonosságának

¹³¹ A kötelező tájékoztatásra mégis találunk példát. Horvátországban a vonatkozó jogszabály a szülők kötelezettségeként írja elő, hogy legalább a gyermek 18. életévének betöltésekor tudomására kell hozniuk ezt aényt. Article 15(3) of the Act on Medically Assisted Procreation 2012.

¹³² DENNISON i. m. 2.; SHAIN i. m. 319.

¹³³ SHAIN i. m. 320.

¹³⁴ Ld. pl. Vanessa L. PI: Regulating Sperm Donation: Why Requiring Exposed Donation is not the Answer. *Duke Journal of Gender Law & Policy*, vol. 36., no. 8. (2009) 395.

¹³⁵ DENNISON i. m. 18.

¹³⁶ SMITH i. m. 394.

¹³⁷ I. Glenn COHEN: Response: Rethinking Sperm-Donor Anonymity: Of Changed Selves, Nonidentity, and One-Night Stands. *The Georgetown Law Journal*, vol. 100., no. 2. (2012) 434.

kérdéssége révén. Úgy tűnik, hogy a hangsúly a recipiensen (mint páciensen) és a donor személyén van, akik a szolgáltatást igénybe veszik.¹³⁸

A gyermek oldaláról szemlélve szintén különböző okok játszhatnak szerepet a donor anonimitásának elkerülésével kapcsolatban. Egyrészt adott egy egészségügyi ok, amely alapján fontos felmenői genetikai információk megismerhetők. Másrészt szerepet játszik személyazonosítási ok, amely személyes információk feltátását teszi lehetővé annak érdekében, hogy a gyermek teljes képet kapjon identitásáról. Végül lehetséges kapcsolattartási okról is beszélni, amely a donor személyazonosságának megismerését követően módot nyújthat arra, hogy esetleg kapcsolat alakuljon ki a gyermek és a donor között.¹³⁹

Ha a gyermek oldalán ezeket az okokat vagy érdeket nézzük, akkor már nem biztos, hogy az eljárás minden résztvevőjének az anonimitás szolgálja az érdekét. Számos kutatás bizonyítja, hogy a donor igénybevételével fogant személyek mentális jólétét szolgálja, ha tisztában vannak genetikai származásukkal, biológiai önazonosságukkal. Ezt bizonyítja továbbá a donorok felkutatására létrejött internetes oldalak folyamatosan növekvő népszerűsége is.¹⁴⁰

Adódhat továbbá egy párhuzam a donor ivarsejttel történő gyermekvállalás és az örökbefogadás között. Azonban a donor hímvarsejt igénybevételével született gyermek helyzetét nem mindig lehet összehasonlítani egy örökbefogadott gyermekével, mert előbbi esetben általában férfi oldalán jelentkező meddségről van szó, az anya petesejtét termékenyítik meg a donor hímvarsejttel, és az anya szüli meg a gyermeket. Ugyanakkor nem szabad a genetikai kapcsolatot sem túlértékelni azzal a kapcsolattal szemben, amelyet a gyermeket felnevelő szülők egy életen át ápolnak vele.¹⁴¹ Az örökbefogadással kapcsolatos állami szabályozással (a biológiai származás megismerésének jogával) nehézkes párhuzamot vonni, ha az anonimitás eltörlésének a lehetőségét nézzük. Legalábbis a párhuzam vitatható. Egyrészt az örökbefogadás egy létező gyermek családban való felnevelését szolgálja, a – donor igénybevételével történő – asszisztált reprodukció a család megalapítását segíti elő, és ez esetben még nem létezik gyermek. Azaz az örökbefogadás az utódnemzést helyettesíti, pótolja, az asszisztált reprodukció pedig egy – mesterséges – formája az utódnemzésnek. Továbbá asszisztált reprodukció esetén a gyermeket nevelő szülők egyikének általában van biológiai kapcsolata a gyermekkel.¹⁴²

7. Összegzés

A hímvarsejt anonim módon történő adományozásának jogi előírása meghaladottá vált. Egyfelől Európában tendenciaszerű, hogy az erre vonatkozó szabályozást a jogalkotók megváltoztatják, másfelől pedig az online DNS teszteléssel foglalkozó vállalkozások jelenlétével mást nem is nagyon tehetnek.

¹³⁸ CAHN (2014) i. m. 1091.

¹³⁹ PRELOZNAK i. m. 1176.

¹⁴⁰ DENNISON i. m. 17.; CAHN (2012) i. m. 384., SAUER i. m. 939.

¹⁴¹ SAUER i. m. 940.

¹⁴² TURKMENDAG–DINGWALL–MURPHY i. m. 289.

Az anonimitás feloldása nem kell egyet jelentsen az apai státusz változásával, az európai országok szabályozása e tekintetben egyértelmű, azaz az asszisztált reprodukciós technikák igénybevétele nyomán született gyermek családi jogállása az apasági vélelmek körében rendezett. Az egyedüli elgondolkodtató tényező ezzel kapcsolatban – ahogy látható volt – a ‘privát’, azaz egészségügyi intézmény közreműködése nélküli adományozás. Ilyenkor viszont a feleknek kell tisztában lenni ennek következményeivel.

Hangsúlyozandó, hogy a donor igénybevételel történő asszisztált reprodukció nem csupán a recipienst, a donort, a születendő gyermeket érinti, hanem mind a donor, mind a recipiens oldalán egy tágabb személyi kört is, így például a donor szélesebb családját, illetve a gyermeket nevelő szülők tágabb családi kapcsolatait is,¹⁴³ egész generációkat, amelyek az anonimitás előírása miatt ‘rejtettek’ maradnak.

Az anonimitást tiltó szabályozás elfogadása esetén a donor nyilvántartásnak két változata lenne elképzelhető. Az egyik – amelyik számos országban létezik – az ún. ‘passzív’ nyilvántartás. Ez azt jelenti, hogy a gyermek bizonyos életkor elérése után, általában a 18. életévének betöltését követően adatokat kérhet a nyilvántartásból (ami kiterjed a donor személyazonosságával összefüggő adatokra is). Ez természetesen csak akkor lehetséges, ha a szülők feltárják gyermekük előtt fogantatásának körülményeit, és a gyermek úgy dönt, hogy adatot igényel a nyilvántartásból.¹⁴⁴

A másik lehetséges, de teoretikus változat, az ún. ‘aktív’ nyilvántartás. Ebben az esetben a gyermek a 18. életévének betöltését követően automatikusan információt kapna fogantatásának körülményeiről, és ezek után dönthetne, hogy igényt tart-e a donor adatainak megismerésére vagy sem. Minden bizonnyal ilyenkor a szülők maguk közölnék a gyermekkel, hogy donor ivarsejtéből fogant, és nem várnák meg, hogy egy állami szerv tisztviselője tegye meg ugyanezt.¹⁴⁵ Egyfelől ez utóbbi az anonimitás problémáját teljes körűen megoldja, másfelől viszont jól tapinthatóan drasztikus állami benyomulást eredményezne a családi életbe.¹⁴⁶

Sok donortól származó gyermeket a kíváncsiság vezérli a biológiai származás megismerésében, de nem minden gyermek szeretné azonosítani a donor személyét, ha pedig igen, akkor nem feltétlenül akar kapcsolatba is lépni vele.¹⁴⁷ Mindenképpen kétféle a mérce. A természetes úton fogant gyermek számára többnyire adott a biológiai származás – a saját generációjának – megismerése,¹⁴⁸ míg az anonim donor igénybevételel vel fogant gyermek számára a saját generációja ‘rejtett’ generáció maradhat.

¹⁴³ CAHN (2012) i. m. 425.

¹⁴⁴ Az anonimitás kapcsán – a féltestvérek későbbi házasságát elkerülendő – olyan nézet is felmerült a hazai jogi irodalomban, miszerint az egyazon donortól származó utódok tényét az anyakönyvben meghatározott kódjellel kellene feltüntetni. TARR György: A humán művi megtermékenyítés jogi kérdései, különös tekintettel a vérrokonság családjogi problémájára. *Magyar Jog*, 1988/9. 777.

¹⁴⁵ COHEN (2012) i. m. 446. Megjegyzendő még ezzel kapcsolatban, hogy homoszexuális párok, vagy egyedülálló szülők esetén a gyermek tájékoztatásának kérdése fel sem merül, hiszen nyilvánvaló a donor ivarsejt igénybevételenek megtörténte. Naomi CAHN: What’s right about knowing? *Journal of Law and the Biosciences*, vol. 4., no. 2017-55. (2017) 5.

¹⁴⁶ CAHN (2013) i. m. 117.

¹⁴⁷ CAHN (2014) i. m. 1109.

¹⁴⁸ Uo. 1113.